

MASTER'S THESIS

DE BEWIJSBESTEMMINGSEIS VAN ARTIKEL 225 SR.

Van casuïstisch en ruim naar eensluidend en strikt.

de Nekker, R.

Award date:

2021

Awarding institution:

Department of Public Law

[Link to publication](#)

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain.
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at:

pure-support@ou.nl

providing details and we will investigate your claim.

Downloaded from <https://research.ou.nl/> on date: 15. May. 2025

Open Universiteit
www.ou.nl

DE BEWIJSBESTEMMINGSEIS VAN ARTIKEL 225 SR.

Van casuïstisch en ruim naar eensluidend en strikt.

Masterscriptie strafrecht

Open Universiteit

Roelof de Nekker, 852060179

Begeleider: mr. L.R. Rommy

Examinator: mr. dr. M.F. Attinger

Ca. 14750 woorden

Ingeleverd op 6-6-2021.

Inhoudsopgave

Inleiding	3
1. De ontwikkeling van de bewijsbestemming van artikel 225 Sr.	5
§1.1 Bestanddelen van artikel 225 Sr.	6
§1.1.1 Geschrift, valselijk opmaken of vervalsen, gebruiksoogmerk.....	6
§1.1.2 Het toegenomen belang van de bewijsbestemming.....	7
§1.2 Het sluitstuk van 1957 als beginpunt.....	9
§1.2.1 Enkele voorbeelden ter staving van de ruime uitleg.....	10
§1.2.2 Twee oorzaken van de casuïstische rechtspraak.....	11
§1.3 Wordt de ruime uitleg gecontinueerd?	12
§1.3.1 De ratio van artikel 225 Sr.....	12
§1.3.2 Begin van een koerswijziging	13
2. Het fiscaal bezwaarschrift-arrest van 3 oktober 2017 als toonbeeld van de casuïstische benadering	19
§2.1 Commuun strafrecht – artikel 225 Sr.	19
§2.1.1 Aangifte of bezwaarschrift?	19
§2.1.2 Een half standpunt, een hele opgave	20
§2.2 Enkele (casuïstische) conclusies	21
§2.2.1 Wel of geen gemachtigde	21
§2.2.2 Bezwaarschrift (al dan niet fiscaal) vs. aangifteformulier.....	22
§2.2.3 Fiscaal pleitbaar standpunt in relatie tot artikel 225 Sr.	23
§2.3 Opmaat naar een concrete uitleg van de bewijsbestemming	23
3. Het belang van de aard en inhoud van het geschrift en het nadeelsvereiste	24
§3.1 De aard van het geschrift gaat in beginsel boven de inhoud	25
§3.1.1 Wetsgeschiedenis aard en inhoud van het geschrift	26
§3.1.2 Jurisprudentie aard en inhoud geschriften	27
§3.2 De legitimiteit van het nadeelsvereiste.....	28
§3.2.1 Hoe de rechtspraak (het vereiste van) nadeel benadert	29
§3.3 Ook de wetssystematiek en de rechtszekerheid nopen tot een striktere uitleg van de bewijsbestemming.....	30
Conclusie.....	33
Geraadpleegde jurisprudentie en literatuur	37

Inleiding

“Wat is dat?” Die vraag, die betrekking heeft op de illustratie op het titelblad, zal door een willekeurig persoon worden beantwoord met: “Dit hier is een pijp.” Dat antwoord vervolgens zal door de meeste mensen met instemming worden ontvangen. Toch geeft de illustratie zelf al aan dat dát niet het gezochte antwoord kan zijn: “Dit hier is geen pijp.” En dat is het ook niet. De illustratie op het titelblad is een print van een afbeelding van een foto van een schilderij van een pijp, welk schilderij werd gemaakt door de Belgische kunstschilder René Magritte. Diens schilderij illustreert dat niet alles is wat het op het eerste gezicht lijkt te zijn.

“Is dit geschrift bestemd om tot bewijs te dienen?” Die vraag, gesteld met het oog op artikel 225, eerste lid, Wetboek van Strafrecht (Sr.) inzake valsheid in geschrift, werd ten aanzien van een prospectus van een beleggingsinstelling, een brief aan de Immigratie- en Naturalisatiedienst (IND) en een fiscaal bezwaarschrift niet slechts door een willekeurig persoon bevestigend beantwoord, maar ook door hooggeleerde juristen die in die drie cassatiezaken een conclusie schreven.¹ Anders dan het schilderij van René Magritte geeft artikel 225, eerste lid, Sr. niet aan of een bevestigend antwoord het correcte antwoord is. Daarvoor is de bewijsbestemmingseis bij valsheid in geschrift een te open norm: de rechter pleegt in een concreet geval die vraag te beantwoorden; die open norm te concretiseren.

Dergelijke open normen zijn in het (straf)recht volkomen gebruikelijk. Ten aanzien van diefstal, artikel 310 Sr., werden de bewoordingen “enig goed” door de Hoge Raad sinds 1921 dermate ruim uitgelegd dat ook elektriciteit – en dus niet alleen stoffelijke voorwerpen – onder het bereik van het artikel valt.² Dat een ruime uitleg van een bepaalde norm niet steeds een eeuwig leven is beschoren, bewijst de rechtspraak van de Hoge Raad ter zake van verkrachting, artikel 242 Sr. Waar een afgedwongen tongzoen aanvankelijk, in 1998, als “het seksueel binnendringen van het lichaam” werd geoordeeld, kwam de Hoge Raad daarvan in 2013 terug.³ Hieruit volgt dat een open norm consequent strikt of ruim kan worden ingevuld, maar ook dat in relatief korte tijd een diametraal tegengestelde uitleg kan worden gegeven. Een belangrijk verschil tussen de open normen seksueel binnendringen en bestemd zijn om tot bewijs te dienen is dat een lichaam maar op een beperkt aantal manieren seksueel kan worden binnengedrongen, terwijl het aantal geschriften dat bestemd zou kunnen zijn om tot bewijs te dienen praktisch onbegrensd is.

De veelheid aan geschriften heeft tot gevolg dat de rechtspraak aangaande de bewijsbestemmingseis van artikel 225 Sr. casuïstisch is. Waar “enig goed” door de Hoge Raad bij diefstal consequent ruim wordt uitgelegd, geldt dat – zoals hierna zal blijken – voor de bewijsbestemming bij valsheid in geschrift niet steeds: na een periode van een strikte benadering hanteert de Hoge Raad sinds medio vorige eeuw een ruime uitleg van de bewijsbestemming. Een aperte ommezwaai als bij verkrachting is ten aanzien van de bewijsbestemming niet waar te nemen: geen enkel geschrift waarover de Hoge Raad zich in die zin uitlaat is immers identiek. Het is echter de vraag of de Hoge Raad met het oog op de rechtszekerheid en rechtseenheid aan die casuïstische en ruime uitleg kan blijven vasthouden.

¹ HR 20 april 2004, *NJ* 2004, 681 (§ 1.3.2.1); HR 13 januari 2009, *NJ* 2009, 56 (§ 1.3.2.2); HR 3 oktober 2017, *NJ* 2018, 270 (§ 1.3.2.3 en hoofdstuk 2).

² HR 23 mei 1921, *ECLI:NL:HR:1921:186*.

³ HR 21 april 1998, *NJ* 1998, 781 en HR 12 maart 2013, *NJ* 2013, 437.

De casuïstiek maakt dat voor elk geschrift tot en met de Hoge Raad moet worden geprocedeerd om duidelijkheid te krijgen, terwijl een te ruime (uitleg van de) bewijsbestemming zich niet zonder meer laat rijmen met het legaliteitsbeginsel.⁴

Vrij recent, op 3 oktober 2017, heeft de Hoge Raad een arrest gewezen dat een ontwikkeling naar een minder ruime – dus striktere – uitleg van de bewijsbestemming zou kunnen introduceren of bevestigen: een fiscaal bezwaarschrift werd in die zaak niet geacht bestemd te zijn om tot bewijs te dienen. Dat oordeel, in combinatie met belang van een striktere en meer eensluidende uitleg, vormt de kern van mijn onderzoek en levert de volgende hoofdvraag op: “Kan op grond van recente arresten worden gesteld dat de Hoge Raad afstand neemt van de ruime uitleg van de bewijsbestemming van artikel 225 Sr. en, zo ja, op welke wijze kan een meer strikt en eensluidend vervolg aan die koerswijziging worden gegeven?”

Deze hoofdvraag vooronderstelt een ruime uitleg van de bewijsbestemming bij valsheid in geschrift. Om die vooronderstelling te onderbouwen dienen in de eerste plaats de bestanddelen van artikel 225, eerste lid, Sr. te worden ontleed en besproken, met bijzondere aandacht voor de bewijsbestemmingseis. Vervolgens moet – aan de hand van literatuur en rechtspraak – worden vastgesteld dat de open norm “bestemd om tot bewijs te dienen” inderdaad langere tijd – grofweg gedurende de tweede helft van de twintigste eeuw – ruim is uitgelegd, terwijl eerder een strikte benadering de norm was. Deze materie, die zich laat samenvatten in de deelvraag: “Wat houdt de bewijsbestemmingseis in en hoe is deze open norm in het verleden ingevuld?”, wordt besproken in het eerste deel van het eerste hoofdstuk (§ 1.1 en 1.2).

Vervolgens moet worden gezien of kan worden gesteld dat de Hoge Raad afstand neemt van de ruime uitleg. Hiervoor is al geschetst dat de rechtspraak op dit punt, vanwege de veelheid aan verschillende geschriften, casuïstisch is. Bij gebreke van een aperte, kenbare, ommezwaai naar een striktere benadering dient daarbij voorzichtigheid te worden betracht, terwijl er tegelijkertijd meerdere zwaluwen nodig zijn om te kunnen stellen dat de zomer in aantocht is. Op grond van een drietal arresten derhalve zal in het tweede deel van het eerste hoofdstuk (§ 1.3) met een antwoord op de deelvraag: “Op grond van welke arresten kan op welke wijze worden gesteld dat zich een andere invulling van de bewijsbestemmingsnorm aandient?” worden betoogd dat de Hoge Raad impliciet de weg naar een striktere en meer eensluidende benadering is ingeslagen, althans de deur daar naartoe heeft opengezet. Het hiervoor genoemde arrest van 3 oktober 2017 is van dien aard dat voor de bespreking (van het belang) daarvan het gehele tweede hoofdstuk is ingeruimd.

Nadat is vastgesteld dat de ruime interpretatie wordt verlaten, moet duidelijk zijn op welke leest een striktere en meer eensluidende benadering is, en/of moet worden, geschoeid, alsook of die striktere benadering gelet op onder meer wetsgeschiedenis en jurisprudentie verdedigbaar is. In het derde hoofdstuk wordt getracht de deelvraag: “Bieden wetsgeschiedenis, -systematiek, literatuur en jurisprudentie ruimte voor een striktere uitleg en, zo ja, hoe kan concreet invulling aan die striktere benadering worden gegeven?” te beantwoorden. Betoogd zal worden dat er ruimte en grond is voor een striktere en meer eensluidende invulling van de open bewijsbestemmingsnorm, zodat in de conclusie de hoofdvraag bevestigend en onderbouwd kan worden beantwoord.

⁴ Zie over het legaliteitsbeginsel in dit verband N. Keijzer, noot bij HR 31 januari 2012, *NJ* 2012, 536.

1. De ontwikkeling van de bewijsbestemming van artikel 225 Sr.

De twee onderdelen van het in artikel 225, eerste lid, Sr. strafbaar gestelde delict valsheid in geschrift – *valsheid* en *in geschrift* – hebben niet dezelfde geschiedenis.⁵ Zo wijst Van Bemmelen erop dat de relatief korte geschiedenis van het delict is gelegen in de woorden *in geschrift*.⁶ Van een valsheid die zich op deze wijze openbaart – in geschrift – kan namelijk niet eerder sprake zijn dan wanneer een maatschappij zich zodanig heeft ontwikkeld dat geschriften een plaats in het maatschappelijke- en rechtsverkeer hebben ingenomen.⁷ Inmiddels kan worden gesteld dat het maatschappelijke- en rechtsverkeer zich de afgelopen eeuw, en in het bijzonder in de afgelopen decennia, op dit punt zodanig hebben ontwikkeld dat de vraag zich opdringt welke verschijningsvormen een geschrift kan hebben, en andersom: of die verschijningsvormen, zoals bijvoorbeeld e-mailberichten, zijn aan te merken als geschriften in de zin van artikel 225 Sr. Die vraag vindt in dit onderzoek evenwel zeer beperkt bespreking. Hier wordt volstaan met de vaststelling dat de integratie van het geschrift in het maatschappelijke- en rechtsverkeer noodzakelijk was voor het ontstaan van het delict valsheid in geschrift, en dat de definitie van geschrift in artikel 225 Sr. mee lijkt te zijn geëvolueerd met de ontwikkeling van het geschrift in het maatschappelijke- en rechtsverkeer in de afgelopen decennia.⁸

De geschiedenis van het onderdeel *valsheid* gaat veel verder terug: onwaarheden en bedrog zijn van alle tijden.⁹ In die constatering ligt een grote moeilijkheid besloten: dient valsheid zoals bedoeld in het delict valsheid in geschrift thans, naar huidig recht, te worden uitgelegd als een onwaarheid, of als bedrog? Hoewel zowel onwaarheid als bedrog in het spraakgebruik synoniem zijn voor valsheid, maakt het voor de strafbaarheid van valsheid in geschrift nogal een verschil voor welk van beide synoniemen de rechter dient te kiezen. Een onwaarheid (in een geschrift) hoeft beslist geen bedrog tot gevolg te hebben, terwijl in bedrog vrijwel steeds een onwaarheid besloten zal liggen. Tot de achttiende eeuw speelde dit probleem in wezen niet: het delict valsheid in geschrift beoogde het particulier vermogensbelang te beschermen. Het accent lag daarmee nadrukkelijk op één van de twee pijlers waarop het huidige artikel 225 Sr. is gebouwd: het (mogelijke) nadeel dat door de valsheid wordt geleden.¹⁰ Voor de huidige andere pijler, de *publica fides* – het openbaar of maatschappelijk vertrouwen, in combinatie met de waarachtigheid – is pas aan het einde van de achttiende eeuw aandacht gekomen.¹¹

Hierna wordt gezien welk belang aan beide pijlers van artikel 225 Sr. toekomt, en daarmee of valsheid in dit verband meer als onwaarheid of als bedrog moet worden uitgelegd. Daartoe worden eerst de verschillende bestanddelen van artikel 225 Sr. besproken. Vervolgens wordt aan de hand van rechtspraak van de Hoge Raad van de afgelopen decennia gezien hoe

⁵ F.C. Bakker, *Valsheid in geschrift*, Arnhem: Gouda Quint 1985, p. 3.

⁶ J.M. van Bemmelen en W.F.C. van Hattum, *Hand- en leerboek van het Nederlandse strafrecht. Deel II, bijzondere delicten*, Arnhem: Gouda Quint 1954, p. 397.

⁷ F.C. Bakker, *Valsheid in geschrift*, Arnhem: Gouda Quint 1985, p. 3.

⁸ Vgl. J.M. Verheul, *T&C Strafrecht*, Commentaar op artikel 225 Sr.

⁹ F.C. Bakker, *Valsheid in geschrift*, Arnhem: Gouda Quint 1985, p. 3.

¹⁰ Zie ook J.M. Verheul, *T&C Strafrecht*, Commentaar op titel XII Sr.

¹¹ F.C. Bakker, *Valsheid in geschrift*, Arnhem: Gouda Quint 1985, p. 17.

het ter zake cruciale bestanddeel “bestemd (...) om tot bewijs van enig feit te dienen” door de Hoge Raad wordt uitgelegd. Daarna wordt, in het verlengde van de besproken rechtspraak en de terechte constatering van Bakker dat de Hoge Raad dit bestanddeel – de bewijsbestemmingseis – sinds 1957 (zeer) ruim uitlegt, een begin gemaakt met het vinden van een ingang die toegang biedt tot een minder ruime uitleg van het bewijsbestemmingsvereiste.¹² Dit eerste hoofdstuk wordt afgesloten met de bespreking van drie recente, casuïstische arresten van de Hoge Raad, waarbij wordt betoogd dat uit die arresten een mogelijke kentering van de door Bakker – destijds op goede gronden – gesignaleerde ruime uitleg van de bewijsbestemmingseis kan worden gedestilleerd.

§1.1 Bestanddelen van artikel 225 Sr.

Om tot een veroordeling voor het in artikel 225, eerste lid, Sr. genoemde feit te komen, moet zijn voldaan aan de vier bestanddelen van dat artikel. In de eerste plaats moet sprake zijn van een geschrift. Het tweede vereiste is dat het geschrift bestemd is om tot bewijs van enig feit te dienen. Dat tot bewijs van enig feit bestemde geschrift moet, ten derde, valselijk zijn opgemaakt of vervalst, en dat moet, tot slot, zijn gedaan met het oogmerk om het geschrift als echt en onvervalst te gebruiken. De bestanddelen geschrift, valselijk opgemaakt of vervalst, en het oogmerk dit geschrift als onvervalst te gebruiken worden hierna als eerste, kort, besproken. Het bewijsbestemmingsvereiste, waarop hier de nadruk ligt, komt als laatste aan bod.

Artikel 225, eerste lid, Wetboek van Strafrecht

Hij die een geschrift dat bestemd is om tot bewijs te dienen, valselijk opmaakt of vervalst, met het oogmerk om het als echt en onvervalst te gebruiken of door anderen te doen gebruiken, wordt als schuldig aan valsheid in geschrift gestraft, met een gevangenisstraf van ten hoogste zes jaren of geldboete van de vijfde categorie.

§1.1.1 Geschrift, valselijk opmaken of vervalsen, gebruiksoogmerk

Hoewel de delictomschrijving slechts spreekt van geschrift, en dus – anders dan andere strafbepalingen – niet van gegevensdrager, is de gangbare opvatting dat het begrip geschrift ruim moet worden uitgelegd.¹³ Bakker stelde in 1985 reeds dat sprake moet zijn van uiterlijke kenmerken – een materie waarin of waarop tekens zijn aangebracht, waarvan de weergave (redelijk) duurzaam is – en van innerlijke kenmerken – leesbare tekens en een voor begrip vatbare gedachtenuiting.¹⁴ Dat sprake zou moeten zijn van een gedachtenuiting wordt door Verheul niet gedeeld, zodat, aldus Verheul, ook technische registraties een geschrift dienen op te leveren.¹⁵ Leesbare tekens op een computer- of telefoonscherm worden zonder discussie geacht een geschrift te zijn in de zin van artikel 225 Sr.¹⁶ Een zeer ruime, en met ontwikkeling van de dragers waarop met enige duurzaamheid leesbare tekens kunnen worden aangebracht meegeëvolueerde, uitleg van het bestanddeel geschrift is het gevolg.¹⁷ Die ruime uitleg loopt

¹² F.C. Bakker, *Valsheid in geschrift*, Arnhem: Gouda Quint 1985, p. 255.

¹³ Zie o.m. J.M. Verheul, *T&C Strafrecht*, Commentaar op artikel 225 Sr. en E.J. Hofstee, *Noyon/Langemeijer/Rommelink Strafrecht*, art. 225 Sr, aant. 1.

¹⁴ F.C. Bakker, *Valsheid in geschrift*, Arnhem: Gouda Quint 1985, p. 38.

¹⁵ J.M. Verheul, *T&C Strafrecht*, Commentaar op artikel 225 Sr.

¹⁶ E.J. Hofstee, *Noyon/Langemeijer/Rommelink Strafrecht*, art. 225 Sr, aant. 1.

¹⁷ Zie bijv. HR 14 juni 2016, ECLI:NL:HR:2016:1174.

vrijwel alleen tegen grenzen aan wanneer het de neerslag van geluids- en beeldregistraties betreft, al is de literatuur op dat punt niet geheel eensluidend.¹⁸

Aan valselijk opmaken of vervalsen worden evenmin zware eisen gesteld. Voor vervalsen is een bestaand geschrift vereist, dat vervolgens zodanig wordt gewijzigd dat het daarna vals is.¹⁹ Bakker onderscheidt drie vormen van vervalsen: het verwijderen van een gedeelte van de tekst, het wijzigen van de tekst of het toevoegen van tekst.²⁰ In het geval van valselijk opmaken kunnen enerzijds de materiële valsheid en anderzijds de intellectuele valsheid worden onderscheiden.²¹ Wordt een nieuw, vals geschrift opgesteld dan is sprake van materiële valsheid.²² Intellectuele valsheid geldt indien de inhoud niet overeenstemt met de werkelijkheid of wanneer wordt nagelaten bepaalde gegevens te vermelden.²³ Bij dat laatste speelt wel mee of sprake is van het weglaten van essentiële gegevens.²⁴ Het bestanddeel valselijk opmaken of vervalsen is het eerste opzet-vereisende bestanddeel van artikel 225, eerste lid, Sr.²⁵

Ook het oogmerk om het geschrift als echt en onvervalst te gebruiken vereist een vorm van opzet.²⁶ Dat opzet niet in de delictomschrijving wordt genoemd, doet daaraan niet af: opzet ligt in het oogmerk het geschrift als echt en onvervalst te gebruiken (en evenzeer als in het valselijk opmaken of vervalsen) besloten.²⁷ De Hoge Raad heeft geoordeeld dat de begrippen “echt” en “onvervalst” synoniem zijn, en dat het gebruik van beide woorden in de tenlastelegging een overbodige herhaling vormt.²⁸ Bakker keurt die redenering af, stellende dat in dat geval ook de termen “vals opmaken” en “vervalsen” synoniem zouden zijn.²⁹ Bakker licht diens parallel niet toe, zodat zijn betoog hier niet wordt gevolgd: vals opmaken en vervalsen zijn immers duidelijk verschillend, zoals hiervoor is aangegeven, terwijl dat onderscheid tussen echt en onvervalst in dit verband niet valt te maken.³⁰ Een daadwerkelijk gebruik van het geschrift is niet nodig. Voldoende is dat de verdachte de bedoeling had het geschrift te (doen) gebruiken.³¹

§1.1.2 Het toegenomen belang van de bewijsbestemming

De kern van artikel 225, eerste lid, Sr. vormt hier de bewijsbestemmingseis. Naast het feit dat over dit onderdeel nog steeds de meeste discussie is, blijkt het belang ervan uit de volgende drie aspecten. In de eerste plaats is van belang de omstandigheid dat de formulering van dit

¹⁸ Zie E.J. Hofstee, *Noyon/Langemeijer/Remmelink Strafrecht*, art. 225 Sr, aant. 1.

¹⁹ J.M. Verheul, *T&C Strafrecht*, Commentaar op artikel 225 Sr.

²⁰ F.C. Bakker, *Valsheid in geschrift*, Arnhem: Gouda Quint 1985, p. 80. Correcter zou het m.i. zijn als Bakker niet had gesproken van “tekst” maar van “tekens” of “elementen”: vgl. voetnoot 10.

²¹ E.J. Hofstee, *Noyon/Langemeijer/Remmelink Strafrecht*, art. 225 Sr, aant. 4.3.

²² M.F. Attinger e.a./P.A.M. Mevis e.a., *Handboek Strafzaken*, Deventer: Wolters Kluwer, 101.4.4.

²³ Zie J.M. Verheul, *T&C Strafrecht*, Commentaar op artikel 225 Sr.

²⁴ HR 16 december 1986, *NJ* 1987/322.

²⁵ F.C. Bakker, *Valsheid in geschrift*, Arnhem: Gouda Quint 1985, p. 101.

²⁶ J.R. Reijntjes, ‘Derdenwerking van een vals geschrift’, in: *Naar eer en geweten, liber amicorum J. Remmelink*, Arnhem: Gouda Quint 1987, p. 505 e.v.

²⁷ Zie M.F. Attinger e.a./P.A.M. Mevis e.a., *Handboek Strafzaken*, Deventer: Wolters Kluwer, 101.4.5. Zie ook F.C. Bakker, *Valsheid in geschrift*, Arnhem: Gouda Quint 1985, p. 103.

²⁸ HR 21 februari 1984, *DD* 84.283.

²⁹ F.C. Bakker, *Valsheid in geschrift*, Arnhem: Gouda Quint 1985, p. 107.

³⁰ Zie nader: E.J. Hofstee, *Noyon/Langemeijer/Remmelink Strafrecht*, art. 225 Sr, aant. 5.

³¹ E.J. Hofstee, *Noyon/Langemeijer/Remmelink Strafrecht*, art. 225 Sr, aant. 5.

onderdeel (van het wetsontwerp) bij amendement is gewijzigd – verengd.³² Het belang vloeit in de tweede plaats voort uit de schrapping van het nadeelsvereiste bij wetwijziging, terwijl – ten derde – datzelfde nadeelsvereiste nog wel steeds, als onderdeel van dan wel in samenhang met de *publica fides*, de pijler is onder artikel 225, eerste lid, Sr.³³ Deze drie aspecten worden hierna waar nodig betrokken bij de bespreking van de bewijsbestemmingseis als bestanddeel, en komen ook later nog aan bod.³⁴

Het enige onderdeel van de delictomschrijving dat niet ongewijzigd van ontwerp tot wet is geworden betreft het vereiste van de bewijsbestemming.³⁵ Waar in het wetsontwerp werd gesproken van een geschrift dat “tot bewijs van enig feit kan dienen”, luidde – na amendement – het onderdeel uiteindelijk “dat bestemd is om tot bewijs te dienen”.³⁶ Dusdoende heeft de wetgever ervoor gekozen niet praktisch alle geschriften onder de delictomschrijving te brengen.³⁷ Bakker stelt dat daarmee geschriften die geen bewijsbestemming in de zin van de wet hebben of behoren te hebben, “die bewijsbestemming volgens de wetgeschiedenis ook daadwerkelijk niet bezitten”.³⁸ Verheul sluit zich daarbij aan en specificeert dit, stellende dat “het bewijs van enig feit [niet] hoeft te gaan om het feit met betrekking waartoe de valsheid is gepleegd”, maar dat het geschrift “wel rechtens relevant [moet] zijn”.³⁹ De minister heeft de invulling van de bewijsbestemming aan de rechtspraak willen overlaten.⁴⁰ Zoals verderop zal blijken heeft de rechtspraak die ruimte wisselend – maar consequent casuïstisch – ingevuld.

Op 4 juni 1992 is, mede naar aanleiding van Bakkers daartoe strekkende betoog, het nadeelsvereiste – “indien uit dat gebruik enig nadeel kan ontstaan” – uit artikel 225, eerste lid, Sr. geschrapt.⁴¹ De Minister van Justitie Hirsch Ballin had het nadeelsvereiste eerder nog verdedigd, omdat het bij zou dragen tot de verduidelijking van de strafwaardigheid van het verboden gedrag: “[H]et [nadeelsvereiste] draagt ertoe bij dat [niet] strafrechtelijk wordt gereageerd op valsheid waaruit geen schade voortkomt.”⁴² Verder stelt de Minister: “Met dit bestanddeel wordt evenwel geaccentueerd dat de strafwaardigheid van het in deze bepaling omschreven gedrag is gerelateerd aan de schade die wordt veroorzaakt in geval valse stukken in het maatschappelijk verkeer in omloop worden gebracht.”⁴³ Daarmee is duidelijk dat het ontstaan van schade in de ogen van de Minister een vereiste is voor een veroordeling op grond van artikel 225, eerste lid, Sr. Daarvan is de Minister niet teruggekomen. Wel heeft hij uiteindelijk ingestemd met het schrappen van het nadeelsvereiste uit de wettekst om zodoende aan de wens van de Kamers tegemoet te komen, met het argument dat schrapping van het vereiste geen wezenlijke verlichting van de bewijslast voor het Openbaar Ministerie (OM) met zich mee zou brengen.⁴⁴ Om te voorkomen dat “de enkele schriftelijke onwaarheid” onder het

³² F.C. Bakker, *Valsheid in geschrift*, Arnhem: Gouda Quint 1985, p. 53-54.

³³ Vgl. J.M. Verheul, *T&C Strafrecht*, Commentaar op titel XII Sr.

³⁴ Zie nader H.J.B. Sackers, ‘De recidiverende bamischoteldief en andere valsspelers’, in: J.P. Balkema e.a., red., *Praktisch en Veelzijdig. Liber amicorum Paul Vegter*, Deventer: Wolters Kluwer 2019, 2019/29.3.

³⁵ F.C. Bakker, *Valsheid in geschrift*, Arnhem: Gouda Quint 1985, p. 53.

³⁶ E.J. Hofstee, *Noyon/Langemeijer/Remmeling Strafrecht*, art. 225 Sr, aant. 3.1.

³⁷ F.C. Bakker, *Valsheid in geschrift*, Arnhem: Gouda Quint 1985, p. 53-54.

³⁸ F.C. Bakker, *Valsheid in geschrift*, Arnhem: Gouda Quint 1985, p. 54.

³⁹ J.M. Verheul, *T&C Strafrecht*, Commentaar op artikel 225 Sr.

⁴⁰ F.C. Bakker, *Valsheid in geschrift*, Arnhem: Gouda Quint 1985, p. 55.

⁴¹ *Kamerstukken I* 1991-1992, 21 186, nr. 60b, p. 1 (MvA).

⁴² *Kamerstukken II* 1991-1992, 21 186, nr. 8, p. 3.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ *Kamerstukken I* 1991-1992, 21 186, nr. 60b, p. 3 (MvA).

bereik van de strafwet zou komen te vallen, komt, aldus ook de Minister, na schrapping van het nadeelsvereiste meer betekenis toe aan de bewijsbestemmingseis, alwaar het vereiste van nadeel ook voordien al in besloten lag.⁴⁵

Nog altijd is het valse of vervalste geschrift doorgaans het middel waarmee wederrechtelijke bevoordeling wordt gerealiseerd – en waarmee dus nadeel wordt toegebracht.⁴⁶ Op dat aspect werd ook bij de behandeling van het voorstel tot schrapping van het nadeelsvereiste door de P-G bij de Hoge Raad gewezen: “Normaliter (...) kan dit delict immers niet gepleegd worden zonder dat er maatschappelijke belangen, vaak van vermogensrechtelijke aard, in het geding zijn.”⁴⁷ Het nadeelsvereiste is daarmee geschrapt, maar niet verdwenen uit artikel 225, eerste lid, Sr. Slechts is het belang van de bewijsbestemming erdoor toegenomen.⁴⁸

§1.2 Het sluitstuk van 1957 als beginpunt

Volgens Bakker zijn er drie redenen waarom artikel 225 Sr. tot de voornaamste strafbepalingen behoort.⁴⁹ In de eerste plaats is dat omdat eenieder die op enige schaal fraude wil plegen, vroeg of laat te maken krijgt met de noodzaak enig geschrift te vervalsen. Daarnaast zijn volgens Bakker andere strafbepalingen voor de bestrijding van moderne fraude minder geschikt. Tot slot, maar niet in de laatste plaats, wijst Bakker op de ruime uitleg die de Hoge Raad in 1957 heeft gegeven aan het onderdeel “bestemd tot bewijs van enig feit te dienen” heeft gegeven, waardoor (de vervalsing of het vals opmaken van) zeer veel geschriften onder de werking van het artikel zijn (is) gebracht.⁵⁰ Zowel Bakker als Hofstee wijzen erop dat het in 1957 gewezen arrest niet uit de lucht is komen vallen, maar het sluitstuk vormt van een al eerder ingezette ontwikkeling, waarbij de aanvankelijk beperktere invulling van de bewijsbestemming, vooral door de lagere rechtspraak, meer en meer was opgerekt.⁵¹ Dit sluitstuk vormt het beginpunt voor de nu volgende bespreking van de lijn die de Hoge Raad sinds 1957 heeft gevolgd.

De rechtspraak van de Hoge Raad sinds het beginpunt van 1957 is, mede vanwege de grote hoeveelheid geschriften die bestemd zouden kunnen zijn om tot bewijs van enig feit te dienen, casuïstisch. Een bevestiging van de door de Hoge Raad ingezette lijn – een (zeer) ruime uitleg van de bewijsbestemming – blijkt niet zozeer uit al die individuele casuïstische uitspraken, als wel uit de standvastigheid waarmee de voorliggende geschriften telkens zijn aangemerkt als “geschriften waaraan in het maatschappelijk verkeer betekenis voor het bewijs van enig feit pleegt te worden toegekend”.⁵² De Hoge Raad kiest er derhalve kennelijk voor sinds 1957 een lijn te volgen, zonder telkens (woordelijk) gewag van die lijn te maken, maar die lijn wel te bevestigen door het toekennen van een bewijsbestemming aan de kwestieuze geschriften. Met het oog op die casuïstiek kan dus feitelijk pas na verloop van langere tijd worden geconcludeerd dat sprake is van een bestendige lijn, dientengevolge van een ruime

⁴⁵ *Kamerstukken I 1991-1992*, 21 186, nr. 60b, p. 2-3 (MvA).

⁴⁶ E.J. Hofstee, *Noyon/Langemeijer/Remmelink Strafrecht*, titel XII Sr, aant. 3.

⁴⁷ *Kamerstukken I 1991-1992*, 21 186, nr. 60b, p. 5 (MvA).

⁴⁸ Zie over het belang van het nadeelsvereiste, ook in verhouding tot (het belang van) de bewijsbestemming: F.C. Bakker, *Valsheid in geschrift*, Arnhem: Gouda Quint 1985, p. 111-123 en p. 197-204.

⁴⁹ F.C. Bakker, *Valsheid in geschrift*, Arnhem: Gouda Quint 1985, p. 255.

⁵⁰ HR 14 mei 1957, *NJ 1957*, 472.

⁵¹ F.C. Bakker, *Valsheid in geschrift*, Arnhem: Gouda Quint 1985, p. 69 en E.J. Hofstee, *Noyon/Langemeijer/Remmelink Strafrecht*, art. 225 Sr, aant. 3.1.

⁵² HR 14 mei 1957, *NJ 1957*, 472.

uitleg van de bewijsbestemming, en daarmee van een inkleuring van de bedoeling die de Hoge Raad in 1957 heeft gehad met de toen gekozen bewoordingen.⁵³ Een volledige bespreking van alle geschriften waaraan de Hoge Raad een bewijsbestemming heeft toegekend, gaat het hier gekozen bestek te buiten: daarvoor wordt verwezen naar de opsommingen van Hofstee en Verheul.⁵⁴ De hierna genoemde zaken dienen ter adstructie van de vaststelling dat de Hoge Raad aan vrijwel elk hem voorgelegd geschrift bewijsbestemming heeft toegekend.

§1.2.1 Enkele voorbeelden ter staving van de ruime uitleg

Een weegbriefje was volgens de Hoge Raad in 1958 bestemd om tot bewijs van enig feit te dienen.⁵⁵ De P-G had tegengesteld geconcludeerd: volgens P-G Van Oosten gaven noch de wet, noch het administratief karakter ervan aan het briefje bewijskracht, en kwam evenmin op grond van het rechtsverkeer of maatschappelijke verkeer bewijskracht aan het weegbriefje toe. Hofstee verklaart de tegenstelling als volgt: “[H]et [behoort] tot de taak van de rechter (...) nader inhoud te geven aan de regel dat een maatschappelijke gewoonte bepaalde geschriften een bewijsbestemming verleent.”⁵⁶ Daarmee is enerzijds de oorzaak van de casuïstische benadering gegeven, en anderzijds bevestigt de Hoge Raad met dit arrest, voor het eerst, de in 1957 kennelijk beoogde lijn.

Rijbewijzen vormen een ander voorbeeld van een bevestiging van die lijn. Dat een rijbewijs een geschrift is dat bestemd is om tot bewijs van enig feit te dienen, verbaast niet.⁵⁷ In een zaak betreffende de aanvraag van een rijbewijs is de bewijsbestemming wellicht minder helder.⁵⁸ Het betrof een aanvraagformulier voor een rijbewijs, in welk formulier – in strijd met de waarheid – was vermeld dat het laatste rijbewijs (aan de aanvrager) was afgegeven in Tanzania, terwijl bij die aanvraag een (niet in Tanzania afgegeven) rijbewijs was gevoegd. Het verweer dat een nieuw rijbewijs wordt toegekend niet op basis van het aanvraagformulier, maar op grond van, dan wel in samenhang met, het daarbij gevoegde oude rijbewijs, vond bij de Hoge Raad geen ingang. Met andere woorden: het enkele feit dat bij een formulier een eerder afgegeven rijbewijs moet worden gevoegd, op grond waarvan op de aanvraag voor een nieuw rijbewijs wordt beslist, ontnemt aan dat formulier zelf niet de bewijsbestemming. Ook een kleurenkopie van een rijbewijs is bestemd om tot bewijs te dienen, mits deze – zonder te vermelden dat het een kopie betreft – als het originele rijbewijs wordt gepresenteerd, in het voorliggende geval bij een verkeerscontrole.⁵⁹ Hiermee wordt de bewijsbestemming in optima forma geïllustreerd: met de kopie wordt – in strijd met de waarheid, omdat het originele rijbewijs was ingevorderd – voorgewend dat de bestuurder over een geldig rijbewijs beschikt. De nadruk ligt daarbij in de eerste plaats niet op het als echt en onvervalst gebruiken van het geschrift, al valt dat vereiste in dit geval wel min of meer samen met de bewijsbestemming.

Bij doktersrecepten geldt dat – onder omstandigheden, zoals bij verdovende middelen – voorgeschreven is dat het recept wordt ondertekend door de arts. Niettemin staat het enkele feit dat een valselijk opgemaakt doktersrecept niet is ondertekend volgens de Hoge Raad niet aan

⁵³ Zie ook F.C. Bakker, *Valsheid in geschrift*, Arnhem: Gouda Quint 1985, p. 69-77.

⁵⁴ E.J. Hofstee, *Noyon/Langemeijer/Remmelink Strafrecht*, art. 225 Sr, aant. 3.3 en J.M. Verheul, *T&C Strafrecht*, Commentaar op artikel 225 Sr. (nr. 16).

⁵⁵ HR 29 april 1958, *NJ* 1959, 56.

⁵⁶ Zie ook E.J. Hofstee, *Noyon/Langemeijer/Remmelink Strafrecht*, art. 225 Sr, aant. 3.2.

⁵⁷ HR 6 september 1977, *NJ* 1978, 500.

⁵⁸ HR 10 januari 1984, *NJ* 1984, 406.

⁵⁹ HR 19 september 2006, *NJ* 2006, 523.

de bewijsbestemming van het geschrift in de weg. De oorzaak daarvan moet worden gezocht in hetgeen in het maatschappelijk verkeer gebruikelijk is: indien aan het verzuim (het ontbreken van een handtekening) in het verkeer tussen arts en apotheker in de praktijk geen betekenis wordt toegekend, en het geneesmiddel dus gewoon wordt verstrekt, heeft ook een niet ondertekend recept een bewijsbestemming.⁶⁰ Uit dit arrest kan worden afgeleid dat de Hoge Raad niet te zwaar tilt aan formele vereisten die nodig zijn om aan een geschrift bewijsbestemming toe te kennen: het maatschappelijke verkeer is leidend.⁶¹

Een laatste voorbeeld van de ruime uitleg van de bewijsbestemmingseis door de Hoge Raad vormt de bedrijfsadministratie.⁶² Niet alleen geldt een bedrijfsadministratie als een samenstel van geschriften met bewijsbestemming, ook de gehele administratie kan – als geheel – als geschrift worden aangemerkt.⁶³ Dat geschriften uit die bedrijfsadministratie voor intern gebruik bestemd zijn, hoeft niet in de weg te staan aan de bewijsbestemming van die geschriften: een vals geschrift – een stuk inzake een cliëntbetaling – werd door verdachte, een bankmedewerker, gebruikt om geld te verduisteren. De Hoge Raad oordeelde dat het stuk inzake de cliëntbetaling tot bewijs kon dienen van een (vermeend) gegeven telefonische opdracht, en derhalve tot bewijs van enig feit.⁶⁴ Uit het voorgaande kan de conclusie worden getrokken dat de Hoge Raad noch aan de omvang van de (verzameling) geschriften, noch aan het gebruiksdoel – intern of extern – zware eisen stelt om aan die geschriften een bewijsbestemming toe te kennen.

§1.2.2 Twee oorzaken van de casuïstische rechtspraak

Met deze voorbeelden wordt niet alleen duidelijk dat sprake is van ruim bedoelde uitleg van de definitie “geschriften waaraan in het maatschappelijk verkeer betekenis voor het bewijs van enig feit pleegt te worden toegekend”. In het bijzonder valt namelijk op dat sprake is van een bonte stoet aan geschriften waaraan een bewijsbestemming toekomt.⁶⁵ Deze casuïstische rechtspraak heeft twee oorzaken. Enerzijds heeft de Hoge Raad in 1957 niet (voldoende) duidelijk gemaakt dat een ruime uitleg van de bewijsbestemming is beoogd. Met andere woorden: de gedachte achter de toen geformuleerde regel is destijds niet gegeven. Die ratio is slechts te destilleren uit de sinds 1957 door de Hoge Raad gevolgde lijn en bijgevolg – en dat is de tweede oorzaak – de omstandigheid dat het, aldus ook Hofstee, tot de taak van de rechter behoort om nader inhoud te geven aan de regel dat een maatschappelijke gewoonte bepaalde geschriften een bewijsbestemming verleent.⁶⁶ Het is dus aan de rechter om van alle mogelijke geschriften in alle voorkomende gevallen de bewijsbestemming vast te stellen. Op de (on)wenselijkheid en continuïteit van deze noodzakelijkerwijs casuïstische rechtspraak en ruime lijn wordt hierna nader ingegaan.

⁶⁰ HR 18 mei 1999, *NJ* 1999, 577.

⁶¹ Deze zaak ligt in zekere zin in het verlengde van HR 10 januari 1984, *NJ* 1984, 406. Zie ook HR 30 mei 2006, *NJ* 2006, 317 inzake notulen van een Raad van Commissarissen: van een bewijsbestemming is ook sprake als de notulen nog niet zijn vastgesteld. Zie verder HR 29 augustus 2006, ECLI:NL:HR:2006:AX6423 inzake een concept van een beslissing op een IND-bezwaarschrift.

⁶² Vgl. J.M. Verheul, *T&C Strafrecht*, Commentaar op artikel 225 Sr.

⁶³ HR 29 mei 1984, *NJ* 1985, 6 en HR 2 november 1993, *NJ* 1994, 180.

⁶⁴ HR 4 november 1986, *NJ* 1987, 363.

⁶⁵ Zie voor de opsomming J.M. Verheul, *T&C Strafrecht*, Commentaar op artikel 225 Sr. onder 15.

⁶⁶ E.J. Hofstee, *Noyon/Langemeijer/Remmelink Strafrecht*, art. 225 Sr, aant. 3.2.

§1.3 Wordt de ruime uitleg gecontinueerd?

De weinig concrete norm die de Hoge Raad in 1957 heeft geformuleerd heeft, in combinatie met de daaropvolgende decennialange casuïstische rechtspraak en ruime uitleg, een belangrijk nadeel: zolang de in 1957 geïntroduceerde norm het uitgangspunt blijft, kan een koerswijziging van de Hoge Raad – een beperktere uitleg van de bewijsbestemming – niet voetstoots worden vastgesteld. Daar staat tegenover dat een dergelijke koerswijziging dankzij die vage norm wel mogelijk is, zonder die norm (expliciet) aan te scherpen of te herformuleren. Zo was het Bakker die in 1985 voor het eerst expliciet gewag maakte van de ruime uitleg van het onderdeel “dat bestemd is om tot bewijs van enig feit te dienen”, nadat de Hoge Raad bijna drie decennia consequent had blijk gegeven van die ruime uitleg.⁶⁷ In zoverre kan worden gezegd dat de norm van 1957 zó ruim is, dat sindsdien in feite sprake is van gewoonrecht: de regel laat toe dat vrijwel alle geschriften eronder vallen, maar sluit ook het tegendeel niet uit. Door in de regel aan geschriften een bewijsbestemming toe te kennen, kan na verloop van tijd worden aangenomen dat een ruime uitleg van de bewijsbestemming het uitgangspunt is. Hierna wordt eerst ingegaan op de vraag of de ratio van artikel 225 Sr. een beperktere uitleg van de bewijsbestemming toelaat. Vervolgens wordt bezien of er uit recente arresten een begin van een koerswijziging kan worden gedestilleerd, ondanks de moeilijkheid dat zo’n koerswijziging vanwege de casuïstische aard van de Hoge Raad-rechtspraak – bij gebreke van een expliciete normwijziging – pas na lange(re) tijd kan worden vastgesteld.

§1.3.1 De ratio van artikel 225 Sr.

In de literatuur wordt een drietal door artikel 225 Sr. te beschermen rechtsbelangen onderscheiden.⁶⁸ In de eerste plaats is dat het maatschappelijk vertrouwen, de *publica fides*.⁶⁹ In de tweede plaats beschermt het artikel de waarachtigheid van geschriften.⁷⁰ Deze beide aspecten vormen twee zijden van dezelfde medaille. Enerzijds dient het geschrift zelf “echt” en “waar” te zijn – de waarachtigheid van het geschrift – en anderzijds moet de maatschappij op de juistheid van dat geschrift kunnen vertrouwen – de *publica fides*. Het derde te beschermen rechtsbelang betreft het vermogensaspect, de bescherming van (individuele) vermogensbelangen.⁷¹ Hoewel de wetgever dit aspect in de wettekst inmiddels buiten beschouwing laat, speelt het vermogensaspect in de praktijk een overheersende rol.⁷² Veelal vormt het valse of vervalste geschrift in fraudegevallen de basis voor wederrechtelijke bevoordeling.⁷³

Het moge duidelijk zijn dat een beperktere, engere uitleg van de bewijsbestemmingsnorm overwegend niet kan worden gevonden in het maatschappelijk vertrouwen en de waarachtigheid. Vrijwel ieder geschrift dat vals of vervalst is, is immers per definitie “onwaar” en daarom in strijd met de waarachtigheid, waarmee ook het

⁶⁷ F.C. Bakker, *Valsheid in geschrift*, Arnhem: Gouda Quint 1985, p. 255.

⁶⁸ Zie onder meer M.F. Attinger e.a./P.A.M. Mevis e.a., *Handboek Strafzaken*, Deventer: Wolters Kluwer, 101.4.1 en F.C. Bakker, *Valsheid in geschrift*, Arnhem: Gouda Quint 1985, p. 3 e.v.

⁶⁹ Zie nader F.C. Bakker, *Valsheid in geschrift*, Arnhem: Gouda Quint 1985, p. 226 e.v.

⁷⁰ Zie nader M.F. Attinger e.a./P.A.M. Mevis e.a., *Handboek Strafzaken*, Deventer: Wolters Kluwer, 101.4.1.

⁷¹ F.C. Bakker, *Valsheid in geschrift*, Arnhem: Gouda Quint 1985, p. X e.v.

⁷² F.C. Bakker, *Valsheid in geschrift*, Arnhem: Gouda Quint 1985, p. 19.

⁷³ M.F. Attinger e.a./P.A.M. Mevis e.a., *Handboek Strafzaken*, Deventer: Wolters Kluwer, 101.4.1.

maatschappelijk vertrouwen zal zijn geschonden, in elk geval indien het geschrift als echt en onvervalst wordt gebruikt. Daarbij moet wel een kanttekening worden gemaakt: geschriften waarvan op voorhand klip en klaar is dat zij vals of vervalst zijn, doen het maatschappelijk vertrouwen geen geweld aan. Het is zelfs de vraag of een dergelijk geschrift nog wel als “vals” of “vervalst” wordt aangemerkt, of eerder als “spot” of “kunst”. Zowel Van Bemmelen als Bakker stellen dan ook dat een inbreuk op de waarachtigheid alleen dan niet wordt getolereerd indien ook sprake is van bevoordeling van de pleger dan wel benadeling van de ander, alsook van een bedreiging van het geordend maatschappelijk leven.⁷⁴ Het vermogensaspect vormt daarmee een onlosmakelijk onderdeel van het delict valsheid in geschrift zoals vastgelegd in artikel 225, eerste lid, Sr. In dit kernbelang – het onmisbare deel van de gedachte achter het artikel – moet dan ook een mogelijkheid van een engere uitleg van de in 1957 door de Hoge Raad geformuleerde regel worden gevonden.

§1.3.2 Begin van een koerswijziging

Sinds 2004 heeft de Hoge Raad een drietal arresten gewezen die – met grote voorzichtigheid, vanwege de hiervoor genoemde casuïstische benadering en het relatief korte tijdsverloop – mogelijk een minder ruime interpretatie van de bewijsbestemming illustreren en/of blootleggen. Deze arresten zien achtereenvolgens op de bewijsbestemming van brochures van een beleggingsinstelling (2004), brieven aan onder meer overheidsinstanties en advocatenkantoren (2009) en een door een gemachtigde ingediend fiscaal bezwaarschrift (2017). Deze drie arresten worden hierna besproken. Het meest recente arrest inzake het fiscaal bezwaarschrift komt daarnaast uitgebreid aan bod in het tweede hoofdstuk.

§1.3.2.1 Brochures van een beleggingsinstelling, HR 20 april 2004⁷⁵

Het eerste te bespreken arrest, dat ziet op onware en misleidende gegevens in brochures dan wel prospectussen van een beleggingsinstelling, past niet in het hiervoor geschetste kader. Kortweg draaide deze zaak om het volgende. De bestuurder van twee rechtspersonen, de vereniging én de stichting Ecobel (hierna: Ecobel), werd verdacht van en vervolgd voor onder meer het medeplegen van valsheid in geschrift, in die zin dat – in strijd met de waarheid – door Ecobel in brochures werd vermeld dat de activiteiten van Ecobel door een onafhankelijke stichting, de Stichting Zekerheid Koper Houtopstanden, met een onafhankelijk bestuur, werden gecontroleerd. Uit het arrest wordt duidelijk dat hoewel het geschrift de titel “prospectus” droeg, er geen sprake is van een prospectus zoals dat moet worden gepubliceerd wanneer effecten aan het publiek worden aangeboden.⁷⁶ Omdat het niet aan de pleger of benadeelde van de valsheid in geschrift is om de bewijsbestemming van een geschrift te bepalen, is het document in deze zaak door de Hoge Raad kennelijk aangemerkt als brochure, zodat hierna om verwarring te voorkomen niet langer zal worden gesproken van prospectus maar van brochure.⁷⁷ Het is van belang hier op te merken dat de aard van het geschrift derhalve door de

⁷⁴ J.M. van Bemmelen en W.F.C. van Hattum, *Hand- en leerboek van het Nederlandse strafrecht. Deel II, bijzondere delicten*, Arnhem: Gouda Quint 1954, p. 397; F.C. Bakker, *Valsheid in geschrift*, Arnhem: Gouda Quint 1985, p. 3-4.

⁷⁵ HR 20 april 2004, *NJ* 2004, 681.

⁷⁶ Vgl. Verordening (EU) 2017/1129.

⁷⁷ Zie nader J.M. Verheul, *T&C Strafrecht*, Commentaar op artikel 225 Sr. en F.C. Bakker, *Valsheid in geschrift*, Arnhem: Gouda Quint 1985, p. 51 e.v.

rechter moet worden geobjectiveerd, en dat deze aard niet (noodzakelijkerwijs) door de titel of (overige) bewoordingen van het geschrift wordt bepaald.⁷⁸

P-G Fokkens concludeerde dat de brochure was bestemd om tot bewijs te dienen: “Dat het Hof [de onwaarheid met betrekking tot de controle door een onafhankelijke stichting] als rechtens relevant heeft kunnen aanmerken, blijkt uit de omstandigheid dat investeerders mede door deze — onjuiste — mededeling zijn bewogen tot het aangaan van een overeenkomst met Ecobel aangaande de houtopstanden (...). Dat (...) duidelijk was dat de passage relevant was blijkt uit de verklaring van [een medewerker] (...) die verklaart te hebben aangegeven bij [verdachte], (...) dat er daadwerkelijk een onafhankelijk bestuur van de Stichting moest komen (...). Aldus beschouwd heeft het Hof de brochure kunnen aanmerken als een geschrift waaraan in het maatschappelijk verkeer betekenis wordt toegekend voor het bewijs dat de Stichting Zekerheid Koper Houtopstanden onafhankelijk was en controle zou uitoefenen op de verrichtingen van Ecobel.”⁷⁹ Het arrest van de Hoge Raad was (op dit punt) evenwel tegengesteld aan de conclusie van de P-G. De Hoge Raad overwoog bondig dat de betreffende brochures – bij gebreke van een nadere motivering door het Hof – geen geschriften zijn die bestemd zijn om tot bewijs te dienen.⁸⁰ De Hoge Raad heeft de verdachte op dit punt zelf vrijgesproken.

Terecht merkt Fokkens op dat de brochures hier zijn gebruikt door verdachte om zichzelf vermogensrechtelijk te bevoordelen, en de anderen (“beleggers”) te benadelen. Het is ook daarom dat deze zaak niet past in het hierboven geschetste kader dat de mogelijkheid van een minder ruime uitleg van de bewijsbestemming moet worden gezocht in het vermogensaspect. De tegengestelde opvattingen van de Hoge Raad enerzijds en de P-G anderzijds leggen echter wel bloot waar een grens moet worden getrokken: in dit geval bepaalt niet de inhoud van het geschrift maar juist de aard van het geschrift de bewijsbestemming. Dat er sprake is van een onwaarheid in de brochure, is evident. Het is echter niet de inhoud van het geschrift die ervoor zorgt dat het document daarmee een bewijsbestemming krijgt. Daarvan was bij deze brochure geen sprake, althans had het Hof het oordeel op dit punt onvoldoende gemotiveerd – en wel zo kennelijk onvoldoende dat de Hoge Raad zelf tot vrijspraak overging.

Op grond van dit arrest kan worden gesteld dat éérst moet worden vastgesteld of het geschrift naar zijn aard – en in zoverre los van de in de inhoud gebezigde onwaarheden – bestemd is om tot bewijs te dienen, waarbij de rechter de aard van het geschrift objectief moet vaststellen. Pas daarna kan het vermogensrechtelijke aspect – in dit geval bevoordeling van de pleger en benadeling van de anderen – een rol spelen bij de beoordeling van de vraag of het geschrift bestemd is om in het maatschappelijk verkeer tot bewijs te dienen.

⁷⁸ In deze zaak (HR 20 april 2004, *NJ* 2004, 681) werkt de objectivering van het geschrift in het voordeel van de verdachten, in die zin dat door objectivering een geschrift “ontstaat” dat naar zijn aard niet bestemd is om tot bewijs te dienen. Het tegendeel is evenwel ook zeer wel mogelijk: een aangiftebiljet waarboven met grote letters (de titel) “bezwaarschrift” is geschreven, zal veelal toch echt een aangiftebiljet zijn, en een rijbewijs waarop met stift “liefdesbrief” is geschreven krijgt daarmee niet zonder meer het amoureuze karakter van het met het opschrift bedoelde geschrift.

⁷⁹ Conclusie P-G Fokkens 20 april 2004, ECLI:NL:PHR:2004:AN9379 (sub 9).

⁸⁰ HR 20 april 2004, *NJ* 2004, 681 (r.o. 5.5.)

§1.3.2.2 Brieven aan diverse instanties, HR 13 januari 2009⁸¹

In de volgende zaak wordt de bewijsbestemming van de betreffende geschriften niet zozeer door de aard van het geschrift op zichzelf bepaald, maar vooral door de inhoud van het geschrift, die op zijn beurt de aard van het geschrift beïnvloedt. Verdachte, W.A. van D., was werkzaam op een belastingadvieskantoor met de naam Schoten Van Delft c.s. Belastingkundigen, later Van Delft, Korondy & Partners Belastingkundigen. Door verdachte werden brieven opgesteld op het briefpapier van het advieskantoor, uit naam en met een (gefingeerde) handtekening van mr. J.J. Daems, die werkzaam was als jurist op datzelfde kantoor. Verdachte verzond de brieven onder meer aan de Immigratie- en Naturalisatiedienst, het ministerie voor Vreemdelingenzaken en Integratie, politie Hollands Midden, advocatenkantoren en rechtbanken. Uit de beschikbare informatie wordt – helaas – niet volledig duidelijk wat de inhoud van de brieven was.

Wat wel duidelijk wordt is dat volgens de Hoge Raad ten aanzien van de relevantie van de in die brieven vervatte valse gegevens voor de (rechts)positie van de daarbij betrokken personen niets is vastgesteld.⁸² Die omstandigheid is voor de Hoge Raad – ondanks het gebruik van een valse naam en handtekening door verdachte – aanleiding te oordelen dat de brieven geen geschriften zijn “waaraan in het maatschappelijk verkeer een zodanige betekenis pleegt te worden toegekend, dat [sprake is van geschriften die] bestemd [zijn] om tot bewijs van enig feit te dienen (...)”.⁸³ Andermaal had de P-G, ditmaal Knigge, tegengesteld geconcludeerd. Volgens de P-G plegen de betreffende brieven in een (proces)dossier te worden bewaard en dienen zij als bewijs dat de kennelijk in de brieven genoemde cliënten de in die brieven verwoorde verzoeken, eisen of standpunten daadwerkelijk hebben gedaan, gesteld of ingenomen.⁸⁴

Een brief is dus op zichzelf geen geschrift met een bewijsbestemming, ook niet als de brief valselijk is opgemaakt en ondertekend. Wat vooral opvalt, is dat Knigge de bewijsbestemming met name zoekt in de omstandigheid dat de brieven plegen te worden bewaard en dat hetgeen in de brieven wordt gesteld ook daadwerkelijk zo is (bedoeld). Knigge legt de bewijsbestemming daarmee veel ruimer uit dan de Hoge Raad in deze zaak heeft gedaan en lijkt doorslaggevende betekenis toe te kennen aan het waarachtigheids- en *publica fides*-aspect van artikel 225 Sr. Met dit arrest is duidelijk dat die beide aspecten niet (altijd) voldoende zijn voor een veroordeling, hetgeen Bakker al terecht had betoogd.⁸⁵

Het aspect van de individuele vermogensbelangen mag niet worden veronachtzaamd. De nadruk ligt daarbij op *vermogens*belangen vanwege het volgende. In de onderhavige zaak is ten onrechte de naam van J.J. Daems gebruikt, is diens handtekening vervalst en worden bepaalde beweringen die in de brieven zijn gedaan ten onrechte aan J.J. Daems toegeschreven. Het belang van Daems – onder meer diens goede naam en eer – is daarmee toch zeker wel geschaad. Dat Daems daardoor ook vermogensschade heeft geleden en derhalve in dat opzicht is benadeeld, is niet gebleken. Evenmin is gebleken dat de vervalser (vermogensrechtelijk) voordeel heeft gehad bij de kwestieuze brieven. Het is zeer wel denkbaar dat de Hoge Raad anders had beslist indien wel van bevoordeling van de een en benadeling van de ander sprake

⁸¹ HR 13 januari 2009, NJ 2009, 56.

⁸² Zie ook E.J. Hofstee, *Noyon/Langemeijer/Remmelink Strafrecht*, art. 225 Sr, aant. 3.6.

⁸³ HR 13 januari 2009, NJ 2009, 56 (r.o. 3.4).

⁸⁴ Conclusie P-G Knigge 23 september 2008, ECLI:NL:PHR:2009:BF3286 (sub 21 en 22).

⁸⁵ F.C. Bakker, *Valsheid in geschrift*, Arnhem: Gouda Quint 1985, p. 3-4.

was geweest. Alsdan zou immers zijn voldaan aan alle aspecten die ten grondslag liggen aan het delict valsheid in geschrift.

De Hoge Raad heeft het arrest van het Hof op bovengenoemd punt vernietigd en de zaak teruggewezen. Dat maakt dat het vervolg van de zaak, waarover de (behandelde) literatuur niet rept, hier kan worden besproken: hoewel het arrest van het Hof (na terugwijzing door de Hoge Raad) niet is gepubliceerd, zijn de conclusie van de P-G en het eindarrest van de Hoge Raad dat wel.⁸⁶ Daaruit kan summierlijk worden opgemaakt wat de dragende overwegingen van het Hof zijn geweest.⁸⁷ Heel kort gezegd heeft het Hof de verdachte alsnog veroordeeld voor valsheid in geschrift, maar ditmaal niet ten aanzien van alle geschriften (lees: brieven). Het Hof heeft in plaats van een gevangenisstraf van 21 maanden waarvan 7 maanden voorwaardelijk en een geldboete van € 15.000 opgelegd een gevangenisstraf van 21 maanden waarvan 10 maanden voorwaardelijk en de geldboete ongewijzigd gelaten.⁸⁸ De Hoge Raad heeft het tegen die beslissing gerichte cassatieberoep, wat betreft de valsheid in geschrift, verworpen.⁸⁹

Met de definitieve veroordeling dringt zich de vraag op of de hierboven getrokken conclusies ten aanzien van het Hoge Raad-arrest van 13 januari 2009 in stand kunnen blijven, of dat de Hoge Raad destijds puur op grond van de gebrekkige motivering door het Hof tot vernietiging is overgegaan. Dat laatste lijkt onwaarschijnlijk. Waar het Hof aanvankelijk de verdachte veroordeelde wegens valsheid in geschrift ten aanzien van vijftien brieven, ging het na terugwijzing nog om slechts twee brieven, en wel uitsluitend de brieven aan Prins Advocaten c.s. te Rotterdam.⁹⁰ Daarbij komt dat het de Hoge Raad bekend was dat alle vijftien brieven een onjuiste afzender – mr. J.J. Daems – en vervalste handtekening bevatten. Dergelijke valsheden, in combinatie met onjuiste mededelingen, zorgden er niet voor dat de brieven bewijsbestemming kregen, zodat kan worden volgehouden dat de Hoge Raad bij de toepassing van artikel 225, eerste lid, Sr. terecht niet uitsluitend het oog heeft (gehad) op de *publica fides*. Het Hof moet die opvatting hebben gedeeld. Vervolgens heeft het Hof, kennelijk, minutieus gekeken naar de inhoud van de brieven om aan de brieven wel of geen bewijsbestemming toe te kunnen kennen. Na die schifting vielen dertien brieven af: klaarblijkelijk achtte het Hof de in die brieven gebezigde onjuistheden onvoldoende om aan die geschriften een bewijsbestemming toe te kennen. Voor twee brieven was dat anders.

In beide brieven heeft de verdachte de geadresseerde, Prins Advocaten c.s., kennisgegeven van de (beweerdelijke) toezending van stukken aan de kantonrechter. Vast staat dat J.J. Daems de verdachte uitdrukkelijk had verboden “stukken op zijn naam de deur uit te doen”, alsook dat de handtekeningen op de brieven niet zijn gezet door J.J. Daems.⁹¹ De bewijsbestemming moet hier – in combinatie met voornoemde valse gegevens – worden gevonden in het feit dat de brieven de indruk wekken dat sprake is van een gerechtelijke

⁸⁶ Conclusie P-G Machielse 14 juni 2011, ECLI:NL:PHR:2011:BQ3214 en HR 14 juni 2011, ECLI:NL:HR:2011:BQ3214.

⁸⁷ Via de website Navigator.nl kan op het betreffende zakenmerk (BQ3214) geen enkele verwijzing naar deze zaak – en daarmee naar het vervolg van het hier besproken arrest van 13 januari 2009, worden gevonden, behoudens de verwijzing naar Rechtspraak.nl (Navigator.nl op dit punt geraadpleegd op 6 december 2020).

⁸⁸ Conclusie P-G Machielse 14 juni 2011, ECLI:NL:PHR:2011:BQ3214 (sub 1).

⁸⁹ HR 14 juni 2011, ECLI:NL:HR:2011:BQ3214. Op formele gronden (termijnen) heeft de HR de straf verlaagd.

⁹⁰ In herinnering wordt gebracht dat de beslissing van het Hof van 6 mei 2009 (de P-G vermeldt abusievelijk 18 juli 2006, zie onder 1 Conclusie P-G Machielse 14 juni 2011, ECLI:NL:PHR:2011:BQ3214) niet is gepubliceerd zodat hier wordt afgegaan op hetgeen in de conclusie van de P-G en het HR-arrest is gesteld.

⁹¹ Conclusie P-G Machielse 14 juni 2011, ECLI:NL:PHR:2011:BQ3214 (sub 4.4 en 4.5)

procedure, dat in die procedure stukken zijn ingebracht, dat die stukken deel zijn gaan uitmaken van het door de rechtbank aangehouden dossier, en dat de geadresseerde op die geschriften anticipeert en naar de rechtbank of wederpartij respondeert.⁹² Hoewel niet blijkt van een harde schending van vermogensbelangen, is begrijpelijk dat ook de Hoge Raad nu aan deze twee brieven een bewijsbestemming toekent. De ontvangende advocaat wordt benadeeld: hij wordt niet alleen op het verkeerde been gezet door een valse afzender en (ver)vals(t)e handtekening, maar vooral dat hij bezijden de waarheid in de veronderstelling verkeert dat er én een procedure aanhangig is én dat daarin stukken zijn ingebracht. Wanneer de advocaat van Prins c.s. op die brieven heeft gerepondeerd door het opstellen en versturen van brieven en/of inbrengen van stukken van/bij de rechtbank, dan kan ook worden gezegd dat die advocaat – althans diens cliënt – daardoor vermogensrechtelijk wordt benadeeld, omdat het opstellen van die brieven kosten met zich meebrengt.⁹³ Betoogd kan worden dat ook het enkel bestuderen van de stukken door de advocaat vermogensschade oplevert, in de zin van nodeloos bestede (declarabele) uren. Alsdan zijn door deze twee brieven in elk geval mr. J.J. Daems (goede naam en eer), de advocaat van Prins c.s. én diens cliënt(en) benadeeld.

Uit dit vervolg – en sluitstuk – van de procedure, dat in de literatuur (nog) niet de aandacht heeft gekregen die het verdient, blijkt dat de eerder getrokken conclusies uit het Hoge Raad-arrest van 13 januari 2009 overeind blijven. Valsheden in een brief maken op zichzelf niet dat de brief een bewijsbestemming heeft. Daarvoor is meer nodig, zoals (in dit geval) een (vermogensrechtelijke) benadeling van anderen. In zekere zin is daarmee ook het arrest van 20 april 2004 bevestigd. Als een geschrift naar zijn aard geschikt is om tot bewijs van enig feit te dienen, komt de rechter toe aan de volgende stap: is sprake van bevoordeling van de pleger en/of van benadeling van anderen? Met dit arrest is andermaal bevestigd dat artikel 225 Sr. niet uitsluitend is geschoeid op de leest van de *publica fides*.

§1.3.2.3 Fiscaal bezwaarschrift, 3 oktober 2017⁹⁴

In een derde, veelbesproken, arrest inzake een fiscaal bezwaarschrift heeft de Hoge Raad de verdachte zelf vrijgesproken, en daarmee – net als in de twee hiervoor behandelde zaken – een aan de conclusie van de P-G tegengestelde uitspraak gedaan.⁹⁵ Dit arrest laat zich in één zin samenvatten: “Aan een tegen een belastingaanslag gericht bezwaarschrift als zodanig, voor zover dat bezwaarschrift ertoe strekt het bedrag van de aanslag tot een bepaald bedrag te verminderen, pleegt in het maatschappelijk verkeer niet een zodanige betekenis voor het bewijs van de inhoud ervan te worden toegekend dat daaraan een bewijsbestemming in de zin van art. 225 Sr. toekomt.”⁹⁶ Niet alleen deze kernoverweging, maar ook de verhouding tot de fiscale wetgeving maakt de kwestie interessant maar complex. Wat wordt bedoeld met een “bezwaarschrift als zodanig”? Beoogt de Hoge Raad de kwestie te beperken tot fiscale bezwaarschriften, of nog verder, tot fiscale bezwaarschriften die ertoe strekken het bedrag van een aanslag tot een bepaald bedrag te verminderen? Deze en andere vragen worden besproken

⁹² Zie ook Conclusie P-G Machielse 14 juni 2011, ECLI:NL:PHR:2011:BQ3214 (sub 4.5).

⁹³ Uit hetgeen is gepubliceerd blijkt niet of zulks ook daadwerkelijk is geschied.

⁹⁴ HR 3 oktober 2017, NJ 2018, 270.

⁹⁵ Zie onder meer *NLF* 2017/2616; *V-N* 2018/2.10; *NJB* 2017/1996; *RvdW* 2017/1074; *V-N Vandaag* 2017/2947; *Viditax (FutD)*, 09-10-2017; *FutD* 2017-2574; *NJ* 2018/270; *NBSTRAF* 2017/372; *NTFR* 2017/3067; *NTFRB* 2018/12; *SR-Updates* 2017-0411.

⁹⁶ HR 3 oktober 2017, NJ 2018, 270 (r.o. 3.2.2).

in het tweede hoofdstuk, waarin – paradoxaal – zal blijken dat de decennialange casuïstische rechtspraak op het punt van valsheid in geschrift zijn climax bereikt binnen één arrest maar daarmee wel de weg vrijmaakt voor een meer concrete en eensluidende benadering van de bewijsbestemmingseis.

2. Het fiscaal bezwaarschrift-arrest van 3 oktober 2017 als toonbeeld van de casuïstische benadering

De vele aandacht die er in de literatuur voor het arrest van 3 oktober 2017 is geweest kan worden opgedeeld in twee rechtsgebieden: fiscaal recht en strafrecht. Die opdeling is logisch verklaarbaar, nu het gaat om een door de strafkamer van de Hoge Raad gewezen arrest, in een zaak die (zeer) nauw verbonden is met het fiscale recht. Op het eerste gezicht evenwel doet een opdeling in rechtsgebieden – op grond van enerzijds het pleitbaar standpunt in samenhang met artikel 69 Algemene wet inzake rijksbelastingen (Awr) en anderzijds het commune delict valsheid in geschrift – de kern van de zaak tekort.⁹⁷ Een rubricering onder de noemer fiscaal strafrecht lijkt meer recht te doen aan de casus. Toch is ook die benadering mijns inziens onjuist. Het gaat hier immers om een strafzaak op basis van artikel 225 Sr. Daarbij speelt het fiscale recht wel een belangrijke rol, maar uit een nadere ontleding van het arrest hierna zal blijken dat uiteindelijk toch echt sprake is van algemeen strafrecht.

Op grond van het onderscheid tussen het standpunt (als mening) en de opgave (als feit) wordt hieronder gepoogd die constatering te schragen. Alsdan is duidelijk dat de zaak binnen het bestek van dit onderzoek valt, waarna ondanks de casuïstiek van het arrest – binnen de bestaande casuïstische benadering door de Hoge Raad van het delict valsheid in geschrift – enkele conclusies uit het arrest worden getrokken. Dit hoofdstuk eindigt met een begin van de vaststelling dat de Hoge Raad met dit arrest andermaal bevestigt een weg te zijn ingeslagen naar een beperktere uitleg van de bewijsbestemming, welke vaststelling in het derde hoofdstuk zijn beslag krijgt.

§2.1 Gemeen strafrecht – artikel 225 Sr.

P-G Hofstee besteedt een groot deel van zijn conclusie bij het arrest aan het eerste namens de verdachte aangevoerde cassatiemiddel, te weten het betoog dat sprake was van een pleitbaar standpunt inzake het al dan niet genieten van loon, waarmee, aldus kennelijk de verdediging, opzet op valsheid ontbrak.⁹⁸ Aan dit middel komt de Hoge Raad echter niet toe, omdat de uitspraak van het Hof reeds op grond van het tweede middel wordt vernietigd. Dit tweede middel houdt in dat het Hof ten onrechte een bewijsbestemming heeft toegekend aan een tegen een aanslag inkomstenbelasting gericht bezwaarschrift, waaraan een aangiftebiljet inkomstenbelasting is gehecht, en waarnaar in het bezwaarschrift wordt verwezen.⁹⁹ De omzichtige formulering die de Hoge Raad bij de honorering van dat middel bezigt, beantwoordt de voorliggende rechtsvraag in concreto, maar roept tegelijkertijd ook vragen op.¹⁰⁰

§2.1.1 Aangifte of bezwaarschrift?

Het bij het bezwaarschrift gevoegde stuk was een niet tijdig ingediend aangiftebiljet, waarmee de inspecteur geen rekening had kunnen houden.¹⁰¹ Van een fiscale aangifte was dan ook geen sprake, aldus de Hoge Raad. Het is hierom dat de zaak buiten het bereik van artikel 69 Awr is

⁹⁷ Zie, over de nauwe verbondenheid tussen fiscaal- en strafrecht in de onderhavige zaak, ook de noot van J.M. Reijntjes bij HR 1 december 2017, *NJ* 2018, 271.

⁹⁸ Conclusie P-G Hofstee 6 juni 2017, ECLI:NL:PHR:2017:796 (sub 6-27).

⁹⁹ HR 3 oktober 2017, *NJ* 2018, 270 (r.o. 3.1-3.3).

¹⁰⁰ HR 3 oktober 2017, *NJ* 2018, 270 (r.o. 3.2.2).

¹⁰¹ HR 3 oktober 2017, *NJ* 2018, 270 (r.o. 3.2.2).

gebracht, en dat artikel 225 Sr. is gehanteerd.¹⁰² Maar is het ook hierom dat in dit geval geen sprake is van valsheid in een bezwaarschrift, of kan een bezwaarschrift wel vals zijn als daaraan een tijdig ingediende, en als zodanig aan te merken, belastingaangifte is gehecht? Reijntjes verwoordt het dilemma als volgt: “[H]et aangehechte document lijkt op een aangifte, maar is dat niet, zodat een valsheid daarin het bezwaarschrift (...) niet vals maakt.”¹⁰³

Wanneer een belastingplichtige niet tijdig aangifte doet, en daarop met een ambtshalve aanslag wordt geconfronteerd, kan hij daarna – binnen de bezwaartermijn – alsnog aangifte doen. In dat geval wordt die, enerzijds te laat gedane maar anderzijds tijdige, aangifte aangemerkt als bezwaarschrift.¹⁰⁴ Hier dient het onderscheid tussen een geschrift dat wordt aangemerkt *als* bezwaarschrift enerzijds, en een bezwaarschrift anderzijds, expliciet te worden gemaakt. Valsheden in de alsnog gedane aangifte dienen niet te worden vervolgd op grond van artikel 69 Awr, maar op grond van artikel 225 Sr.¹⁰⁵ Er is in een zodanig geval geen sprake van valsheid in een bezwaarschrift, maar van valsheid in een aangifteformulier, hoewel dat aangifteformulier niet als aangifte heeft te gelden, en evenmin een bezwaarschrift is, maar wel *als zodanig* wordt aangemerkt.¹⁰⁶

De dragende rechtsoverwegingen van de Hoge Raad in het arrest van 3 oktober 2017 moeten dan ook als volgt worden opgevat: is er sprake van een aangifteformulier (maar niet van een aangifte) of van een (fiscaal) bezwaarschrift, dan komt artikel 225 Sr. in beeld – commuun strafrecht dus. Aan een aangifteformulier wordt als uitgangspunt bewijsbestemming toegekend.¹⁰⁷ Bij een bezwaarschrift is dat anders. Naar het zich laat aanzien moet onderscheid worden gemaakt tussen geschriften waarin een standpunt wordt ingenomen (een mening wordt gegeven) en geschriften waarin een opgave wordt gedaan (feiten worden gepresenteerd).

§2.1.2 Een half standpunt, een hele opgave

In een bezwaarschrift wordt doorgaans een standpunt ingenomen, zo ook in de onderhavige zaak: de verdachte stelde dat diens cliënt in een bepaald jaar geen loon had genoten. Dat standpunt was bezijden de waarheid. Reijntjes stelt dat dit bezwaarschrift op één lijn kan worden gesteld met (het ondertekenen van) een proces-verbaal van verhoor door de verdachte, terwijl de verdachte tijdens het verhoor heeft gelogen, en met liefdesbrieven waarin onwaarheden zijn gedebeerd.¹⁰⁸ Die vergelijking is mij te kort door de bocht, indien in aanmerking wordt genomen dat wanneer een opgave van (fiscale) feiten wordt gedaan – zoals in een aangifteformulier – er vrijwel zonder uitzondering een bewijsbestemming aan dat document wordt toegekend.¹⁰⁹ Zoals hiervoor is gebleken, is de marge tussen een bezwaarschrift en een aangifte(formulier) flinterdun.

In een voorkomend geval zou een belastingplichtige er verstandig aan doen om na ontvangst van een ambtshalve aangifte niet alsnog een aangifteformulier in te vullen, dat

¹⁰² Zie artikel 69, vierde lid, Awr. Zie ook de noot van J.M. Reijntjes bij HR 1 december 2017, *NJ* 2018, 271 (onder 6).

¹⁰³ Noot van J.M. Reijntjes bij HR 1 december 2017, *NJ* 2018, 271 (sub 5, slot).

¹⁰⁴ Zie HR 26 juni 2016, *NJ* 2016, 402.

¹⁰⁵ HR 26 juni 2016, *NJ* 2016, 402 (r.o. 2.4.2 en 2.4.3). A-G Hofstee concludeerde (ook hier) tegengesteld, zie Parket HR 26 april 2016, ECLI:NL:PHR:2016:544.

¹⁰⁶ Vgl. de noot van J.M. Reijntjes bij HR 1 december 2017, *NJ* 2018, 271 (onder 6).

¹⁰⁷ Zie de noot van J.M. Reijntjes bij HR 1 december 2017, *NJ* 2018, 271 (onder 7).

¹⁰⁸ Noot van J.M. Reijntjes bij HR 1 december 2017, *NJ* 2018, 271 (onder 1 en 2).

¹⁰⁹ Zie bijv. HR 25 februari 2003, ECLI:NL:HR:2003:AF3326 en HR 15 juni 2010, ECLI:NL:HR:2010:BL7695.

vervolgens als bezwaarschrift zou worden aangemerkt, maar een bezwaarschrift in te dienen. In beide geschriften kunnen immers dezelfde onwaarheden worden gedebiteerd. Als de door de Hoge Raad met het arrest van 3 oktober 2017 bedoelde grens zo hard is als Reijntjes voorstaat, heeft de inhoud van het geschrift geen enkele invloed op de bewijsbestemming.¹¹⁰ Enkel het vat waarin de onwaarheden worden gegoten bepaalt dan nog of daaraan een bewijsbestemming toekomt. Duidelijk voor de rechtspraak, maar gevoelsmatig wel wat onbevredigend. Wint de rechtszekerheid het hier van de rechtvaardigheid, en kan nu straffeloos een opgave van feiten worden gedaan zolang die opgave wordt gepresenteerd als standpunt, of gaan rechtvaardigheid en rechtszekerheid hand in hand?

§2.2 Enkele (casuïstische) conclusies

De kernoverweging van de Hoge Raad in dit arrest maakt meer dan duidelijk dat het om een beslissing in een specifiek geval gaat. De Hoge Raad spreekt van een “bezwaarschrift tegen een belastingaanslag”, het moet gaan om een “als zodanig” ingediend bezwaarschrift, dat bovendien “ertoe strekt de aanslag tot een bepaald bedrag te verminderen”, en tot slot neemt de Hoge Raad daarbij in overweging dat het bij het bezwaarschrift gevoegde aangiftebiljet “niet kan gelden als een bij de belastingwet voorziene aangifte”.¹¹¹ Nu komt het mij voor dat een bezwaarschrift tegen een belastingaanslag niet snel tot iets anders zal strekken dan tot vermindering van het vastgestelde bedrag. En zoals hiervoor is gebleken is ook de relevantie van de overweging omtrent het al dan niet als aangifte aanmerken van een bij het bezwaarschrift gevoegd aangiftebiljet beperkt indien de kernoverweging wordt getransponeerd naar een meer algemene rechtsregel. Niettemin wordt dit onderdeel tezamen met enkele andere onderdelen hierna aangestipt.

§2.2.1 Wel of geen gemachtigde

P-G Hofstee stelt dat aan een bezwaarschrift dat namens een cliënt is ingediend door een fiscalist bewijsbestemming toekomt, omdat de reden voor het indienen van dat bezwaarschrift erin is gelegen te bewijzen dat die cliënt geen of minder loon heeft genoten.¹¹² In de conclusie bij het in het tweede hoofdstuk besproken arrest van 13 januari 2009 kwam P-G Knigge tot eenzelfde conclusie ten aanzien van brieven opgesteld door een belastingadviseur.¹¹³ Uit de formulering van de Hoge Raad blijkt echter op geen enkele wijze dat het feit dat het bezwaarschrift niet door de ter zake ondeskundige cliënt is ingediend maar door een expert een rol heeft gespeeld bij de bewijsbestemming die aan het geschrift wordt toegekend. Dat rechtvaardigt de veronderstelling dat met name de aard van het geschrift bepalend is voor de bewijsbestemming, en niet de inhoud ervan of door wie het is opgesteld. Die veronderstelling sluit bovendien aan bij de hiervoor in § 1.3.2.1 getrokken conclusie, maar óók bij de suggestie van Reijntjes om het bezwaarschrift op één lijn te stellen met een proces-verbaal van verhoor en een liefdesbrief.¹¹⁴

¹¹⁰ In samenhang gelezen met HR 26 juni 2016, *NJ* 2016, 402.

¹¹¹ HR 3 oktober 2017, *NJ* 2018, 270 (r.o. 3.2.2).

¹¹² Conclusie A-G Hofstee 6 juni 2017, ECLI:NL:PHR:2017:796 (sub 36).

¹¹³ Althans beweerdelijk opgesteld door een belastingadviseur. Conclusie P-G Knigge 23 september 2008, ECLI:NL:PHR:2009:BF3286 (onderdeel 21)

¹¹⁴ Zie § 2.1.2. Inderdaad “maar”, want die conclusie wordt hier niet zonder meer voor waar aangenomen, hoezeer deze ook in het hier geschetste beeld past.

§2.2.2 Bezwaarschrift (al dan niet fiscaal) vs. aangifteformulier

Hiervoor is vastgesteld dat een fiscaal bezwaarschrift – waarin een standpunt wordt ingenomen – in de rechtspraak anders wordt beoordeeld dan een aangifteformulier – waarin een opgave van feiten is (of behoort te worden) gedaan. Een aangiftebiljet is bestemd om tot bewijs te dienen, een bezwaarschrift in casu niet. Kan het casuïstische oordeel van de Hoge Raad breder worden getrokken? Zoals is besproken meent Reijntjes van wel. Hij behoort tot de “preciezen”, en Reijntjes schaaft P-G Knigge onder de “rekkelijken”, een categorie waartoe ook P-G Hofstee op grond van zijn conclusie bij de hier besproken zaak kan worden gerekend.¹¹⁵ Zowel Knigge als Hofstee kregen in de specifieke zaken waarin zij tot een ruime uitleg van de bewijsbestemming concludeerden ongelijk.¹¹⁶ Daarbij valt op dat Knigge en Hofstee zich baseerden op de in het eerste hoofdstuk gesignaleerde, ogenschijnlijk bestendige, reeks arresten waarin ook de Hoge Raad een ruime uitleg voorstond. De verwachting van beiden dat de Hoge Raad die ruime uitleg zou continueren is dan ook alleszins verdedigbaar. Tegelijkertijd wijst het andersluidende oordeel van de Hoge Raad – nota bene in alle besproken zaken – erop dat het bestaande denkbeeld moet worden doorbroken.

In het voorliggende geval is er, indachtig het voorgaande, dan ook aanleiding om het precieze oordeel van de Hoge Raad breder te trekken: niet slechts een door een gemachtigde ingediend fiscaal bezwaarschrift waaraan een aangiftebiljet is gehecht dat niet heeft te gelden als aangifte ontbeert een bewijsbestemming. Maar om dan meteen aan élk bezwaarschrift een bewijsbestemming te ontzeggen, lijkt op dit moment een brug te ver. Dat het niet per definitie hoeft te gaan om een fiscaal bezwaarschrift lijkt evident, net zoals het niet uit zou moeten maken door wie – een gemachtigde of betrokkene zelf – het bezwaarschrift wordt ingediend. Het grootste knelpunt vormt de vraag of in het bezwaarschrift een standpunt wordt ingenomen, of dat er in het bezwaarschrift een opgave van (vermeende) feiten wordt gedaan. Een redelijk compromis zou kunnen zijn dat de rechter als uitgangspunt alleen kijkt naar de aard van het geschrift. Is dat een bezwaarschrift, dan heeft het geschrift geen bewijsbestemming, tenzij – en daar kijkt de rechter dan met een schuin oog naar – uit de inhoud blijkt dat aldaar een opgave van feiten wordt gedaan.

Die benadering stuit echter op twee belangrijke problemen. In de eerste plaats pleegt de Hoge Raad eerst de aard van het geschrift te beoordelen en wordt, indien het geschrift naar zijn aard niet bestemd is om tot bewijs te dienen, niet toegekomen aan de inhoud.¹¹⁷ In de tweede plaats werd in de onderhavige zaak door de verdachte voor de motivering van het bezwaarschrift verwezen naar een aangiftebiljet, waarin – bij uitstek – een opgave van feiten wordt gedaan.¹¹⁸ Een aangiftebiljet dient juist om iets te bewijzen, maar daar maalt de Hoge Raad kennelijk niet om. Dat sterkt het vermoeden dat ieder bezwaarschrift naar zijn aard niet bestemd is om tot bewijs te dienen, los van de inhoud daarvan en in het bijzonder los van (andere) geschriften die aan het bezwaarschrift zijn gehecht, hoezeer die geschriften op zichzelf ook een bewijsbestemming (zouden) hebben.

¹¹⁵ Zie de noot van J.M. Reijntjes bij HR 1 december 2017, *NJ* 2018, 271 (onder 2).

¹¹⁶ Conclusie P-G Knigge 23 september 2008, ECLI:NL:PHR:2009:BF3286 en conclusie A-G Hofstee 6 juni 2017, ECLI:NL:PHR:2017:796.

¹¹⁷ Vgl. HR 20 april 2004, *NJ* 2004, 681.

¹¹⁸ Zie H.J.B. Sackers, ‘De recidiverende bamischoteldief en andere valsspellers’, in: J.P. Balkema e.a., red., *Praktisch en Veelzijdig. Liber amicorum Paul Vegter*, Deventer: Wolters Kluwer 2019, 2019/29.3.

§2.2.3 Fiscaal pleitbaar standpunt in relatie tot artikel 225 Sr.

De belangrijkste reden dat het hier in strafrechtelijke zin besproken arrest ook veel aandacht krijgt in de fiscale literatuur is dat het pleitbare standpunt door de Hoge Raad voor het eerst (duidelijk), in een *obiter dictum*, in het strafrecht is opgevoerd.¹¹⁹ Aan de door de verdediging als eerste aangevoerde grief dat het Hof ten onrechte niet heeft geoordeeld dat het – beweerdelijke – pleitbare standpunt het opzet op de valsheid zou wegnemen kwam de Hoge Raad zoals gezegd niet toe, omdat het kwestieuze bezwaarschrift bewijsbestemming ontbeerde.¹²⁰ De overweging ten overvloede van de Hoge Raad maakt duidelijk dat het pleitbare standpunt onder omstandigheden – evenals in het fiscale boeterecht – nu ook een rol kan spelen in het strafrecht, en dan in het bijzonder met betrekking tot valsheid in geschrift.¹²¹ Volgens Reijntjes heeft de strafkamer van de Hoge Raad aldus niet alleen duidelijk gemaakt de belastingkamer te volgen, maar ook dat “niet de tenlastelegging doorslaggevend is, maar de onderliggende casus”.¹²²

Deze kwestie maakt duidelijk dat het fiscale (straf)recht en het commune strafrecht nauw, en wellicht sinds dit arrest nog wel nauwer, met elkaar zijn verbonden. Niettemin vindt dit aspect van het arrest hier verder geen bespreking: het onderdeel ziet op (het opzet op) de valsheid, terwijl het bestek van dit onderzoek is beperkt tot de bewijsbestemming.

§2.3 Opmaat naar een concrete uitleg van de bewijsbestemming

Een aangiftebiljet is een opgave van feiten en heeft een bewijsbestemming, maar een bezwaarschrift waaraan een aangiftebiljet is gehecht, en waarnaar in het bezwaarschrift expliciet naar wordt verwezen, houdt een standpunt in, en is niet bestemd om tot bewijs te dienen. De conclusie die daaruit – en daarmee uit het hier besproken arrest – kan worden getrokken, is dat de aard van het stuk bepaalt of het geschrift bestemd is om tot bewijs te dienen in de zin van artikel 225, eerste lid, Sr. Als die conclusie inderdaad gerechtvaardigd is, dan heeft de Hoge Raad zich met deze casuïstische uitspraak een prima uitgangspositie verschaft om in de toekomst de bewijsbestemming veel concreter en in zekere zin ook enger uit te leggen. In het volgende hoofdstuk wordt gezien of op grond van enkele andere (recente) arresten kan worden volgehouden dat de aard en niet de inhoud van het geschrift bepalend is voor de bewijsbestemming. Tegelijkertijd is er aandacht voor het in het eerste hoofdstuk besproken benadelingsaspect van het valse of vervalste geschrift. Die beide aspecten – aard versus inhoud/context en het benadelingsaspect – zijn daarmee de sleutel tot de slotsom dat een blijvend minder casuïstische, meer concrete en eensluidende benadering van de bewijsbestemming binnen handbereik is.

¹¹⁹ Zie ook M.M. Kors, ‘Moet het pleitbare standpunt ook een rol krijgen buiten het belastingrecht?’, *NJB* 2018/1879. Zie verder de noot van J.M. Reijntjes bij HR 1 december 2017, *NJ* 2018, 271 (onder 13 e.v.).

¹²⁰ Door de verdediging neergelegd in de tweede grief.

¹²¹ Zie nader G.J.M.E. de Bont, ‘Het pleitbaar standpunt als bijzondere strafuitsluitingsgrond?’, *Strafblad* 2020, afl. 4, p. 219-224. Zie ook HR 6 oktober 2020, ECLI:NL:HR:2020:1504 (r.o. 2.3).

¹²² Noot van J.M. Reijntjes bij HR 1 december 2017, *NJ* 2018, 271 (onder 14). Het Openbaar Ministerie kan dus niet (meer) het pleitbaar standpunt de pas afsnijden door te kiezen voor vervolging op grond van artikel 225 Sr.

3. Het belang van de aard en inhoud van het geschrift en het nadeelsvereiste

Hierboven is op grond van een relatief klein aantal geselecteerde arresten een voorzet gegeven voor de conclusie dat de Hoge Raad de teugels van de bewijsbestemming aantrekt, en zichzelf daarmee niet meer per definitie achter de “rekkelijken” – zoals de PG’s Hofstee en Knigge – schaaft.¹²³ Nadat die arresten in de eerste twee hoofdstukken inhoudelijk zijn gefilterd, kan worden gesteld dat de Hoge Raad die verenging schoeit op een dubbele leest. De eerste is de aard – tegenover de inhoud en context – van het geschrift, de andere het nadeelsvereiste. In dit hoofdstuk staat om twee redenen (de legitimiteit van) deze dubbele leest centraal. In de eerste plaats rechtvaardigen een legitiem gebruik van het nadeelsvereiste en het onderscheid tussen aard en inhoud van het geschrift door de Hoge Raad bij de veronderstelde preciezere uitleg van de bewijsbestemming die engere uitleg. In de tweede plaats vormt een legitieme dubbele leest de aansporing voor de Hoge Raad om ook het andere been bij te trekken en zodoende een concrete en eensluidende lijn te hanteren ten aanzien van de bewijsbestemming, zodat de gedachte dat de Hoge Raad op twee gedachten zou hinken niet langer opgeld doet. Dat zulks moeizaam gaat of lijkt te gaan ligt besloten in het transformatieproces dat de uitleg van de bewijsbestemming door de Hoge Raad – toch vrij kortgeleden – is ingegaan.

De uitleg van de bewijsbestemming van artikel 225, eerste lid, Sr. leent zich kennelijk niet voor een abrupte overgang: de Hoge Raad gaf volgens Bakker (ook) al in de jaren '30 van de vorige eeuw blijk “van aan de [destijds] ‘oude leer’ verwante opvattingen”.¹²⁴ De ogenschijnlijk dissidente arresten die hierna de revue passeren moeten dan ook niet zozeer worden beschouwd als een weergave van de leer van de ruime uitleg, maar juist als onderdeel van een uit de casuïstische aard van de rechtspraak voortvloeiende graduele overgang naar de hier veronderstelde *beoogde* nieuwe leer van een enge(re) uitleg van de bewijsbestemming. In zoverre wordt de visie van Bakker dat gedurende de nieuwe leer zou worden teruggegrepen naar de oude leer hier niet gedeeld: in een zodanig geval is vermoedelijk het transformatieproces nog niet voltooid, zodat van een nieuwe leer nog niet kan worden gesproken.

Dat wel een transformatieproces is ingezet blijkt uit het feit dat de Hoge Raad, anders dan voorheen, en (derhalve) telkens in weerwil van de opinie van de betreffende P-G, die zich begrijpelijkerwijs steeds op de ruime uitleg baseerde, in de in de voorgaande hoofdstukken besproken arresten aan geschriften een bewijsbestemming ontzegde. De hieronder te behandelen arresten die mogelijk een ruime(re) uitleg impliceren bevestigen dat ook nu de overgang niet abrupt maar gradueel is. Met de bespreking van de legitimiteit van het nadeelsvereiste, vervolgens de aard tegenover de inhoud van het geschrift en tot slot de wetssystematiek en rechtszekerheid wordt beoogd het transformatieproces te bespoedigen dan wel te verbeteren, in die zin dat het gevolg is dat de toekomstige nieuwe leer strikter en eensluidend is en daarmee ook de rechtseenheid ten goede komt.

¹²³ Zie de noot van J.M. Reijntjes bij HR 1 december 2017, *NJ* 2018, 271 (onder 2).

¹²⁴ F.C. Bakker, *Valsheid in geschrift*, Arnhem: Gouda Quint 1985, p. 70.

§3.1 De aard van het geschrift gaat in beginsel boven de inhoud

Het in §1.3.2.1 behandelde arrest van 20 april 2014 maakt duidelijk dat (de mogelijkheid van) nadeel op zichzelf onvoldoende is om een geschrift dat onwaarheden bevat als vals of vervalst geschrift in de zin van artikel 225, eerste lid, Sr. aan te merken.¹²⁵ In die zaak was klip en klaar dat investeerders door de inhoud van de beleggingsbrochure op het verkeerde been waren gezet en vermogensrechtelijk waren benadeeld. Sterker nog: de Hoge Raad liet de veroordeling van de verdachte door het Hof ter zake van oplichting in stand omdat, aldus de Hoge Raad, “(...) uit de bewijsmiddelen [kan] volgen dat [benadeelden] door onder meer de inhoud van de genoemde brochures (...) zijn bewogen tot hun investeringen in het bedoelde bosbouwproject (...)”.¹²⁶ De Hoge Raad spreekt de verdachte echter zelf vrij van valsheid in geschrift, en tekent daarbij aan dat daardoor “(...) de aard en ernst van de (...) bewezenverklaarde [oplichting] niet wordt aangetast”.¹²⁷ Feitelijk zegt de Hoge Raad dat de benadeelden weliswaar door middel van de brochures zijn opgelicht, maar dat niet kan worden gezegd dat aan die brochures “in het maatschappelijk verkeer een zodanige betekenis pleegt te worden toegekend, dat er sprake is van een geschrift dat bestemd is om tot bewijs van enig feit te dienen in de zin van art. 225 Sr.”¹²⁸ Uit het feit dat de motivering dat zulks wél het geval is reeds kan volgen uit de in stand gebleven veroordeling wegens oplichting, in combinatie met het feit dat de Hoge Raad de verdachten zelf heeft vrijgesproken ter zake van valsheid in geschrift, dringt de conclusie zich op dat de Hoge Raad doelbewust de aard van het geschrift boven de (benadeling door middel van de) inhoud van het geschrift heeft willen plaatsen.¹²⁹ Een en ander wordt bevestigd door het in het tweede hoofdstuk besproken arrest van 3 oktober 2017 ter zake van een fiscaal bezwaarschrift.¹³⁰

Dat de aard van het geschrift niet steeds zonder meer bepalend is voor de bewijsbestemming, maar dat onder omstandigheden de inhoud een rol speelt, volgt uit het in §1.3.2.2 besproken arrest van 13 januari 2009 – en dan met name uit het vervolg van dat arrest.¹³¹ Brieven die zijn verzonden aan diverse instanties kunnen naar hun aard zó van elkaar verschillen, dat (ook) naar de inhoud ervan moet worden gekeken om de bewijsbestemming vast te kunnen stellen. Het onderscheid tussen de ene en de andere brief is immers slechts te maken indien de inhoud en context ervan worden meegewogen, terwijl een fiscaal bezwaarschrift – tegenover een fiscaal aangiftebiljet, en een beleggingsprospectus – tegenover een brochure, zo specifieke van aard zijn dat beoordeling van de inhoud ervan overbodig is. Dat de Hoge Raad bij meer algemene geschriften zoals brieven ook de inhoud en context van het geschrift betreft is overigens staande praktijk. Zo ontzegde de Hoge Raad in 1933 een beweerdelijk van N.V. Philips Gloeilampenfabriek afkomstige brief, inhoudende een schuldbekentenis, bewijsbestemming, maar werd in 1957 een van een notaris afkomstige brief

¹²⁵ HR 20 april 2004, *NJ* 2004, 681. Zie nader §1.3.2.1.

¹²⁶ HR 20 april 2004, *NJ* 2004, 681 (r.o. 7.4).

¹²⁷ HR 20 april 2004, *NJ* 2004, 681 (r.o. 5.7).

¹²⁸ HR 20 april 2004, *NJ* 2004, 681 (r.o. 5.5).

¹²⁹ Met de “aard van het geschrift” wordt hier uitdrukkelijk bedoeld de duiding van het geschrift *an sich*, en dus de geschiktheid van het geschrift om tot bewijs te dienen (zoals brief, inspectierapport, bezwaarschrift). Uit HR 12 november 1928, *NJ* 1929, 480 en HR 14 mei 1957, *NJ* 1957, 472 blijkt dat de Hoge Raad de termen aard en inhoud anders gebruikt(e) dan hier het geval is.

¹³⁰ HR 3 oktober 2017, *NJ* 2018, 270. Zie nader §1.3.2.3 en hoofdstuk 2.

¹³¹ HR 13 januari 2009, *NJ* 2009, 56. Zie nader §1.3.2.2.

waarin bezijden de waarheid werd gesteld dat aan hem aanzienlijke geldbedragen waren geschonken wel geacht bestemd te zijn tot bewijs.¹³² Een ander soort geschrift waarbij ook naar de inhoud moet worden gekeken is de factuur. Hofstee stelt dat facturen doorgaans geen bewijsbestemming hebben, maar dat zij die toch kunnen krijgen “wanneer zij in een bepaalde context functioneren”.¹³³ Bakker duidt dit nader, stellende dat een factuur van een garagebedrijf tegenover een auto-eigenaar in wiens opdracht reparaties zijn verricht wellicht geen bewijsbestemming heeft, maar wel tegenover de kredietverlenende bank, die er op grond van diezelfde factuur vanuit mag gaan dat het garagebedrijf nog een vordering heeft op de auto-eigenaar.¹³⁴

Eerder is hier op grond van enkele arresten in de eerste plaats gesteld dat de bewijsbestemmingsleer zich in een transformatieproces bevindt – van (zeer) ruim naar strikter – en in de tweede plaats dat daarbij als uitgangspunt de aard van het geschrift – vóór de inhoud en context daarvan – bepalend is. Ter schraging van die stellingen wordt hierna kort de relevante wetsgeschiedenis besproken. Daarna is er aandacht voor enkele ogenschijnlijk andersluidende arresten, waarna wordt bezien of hetgeen hiervoor is gesteld kan worden gehandhaafd.

§3.1.1 Wetsgeschiedenis aard en inhoud van het geschrift

De moeilijkheid van de duiding van de aard van het geschrift en het belang daarvan kan niet treffender worden geïllustreerd dan Hofstee heeft gedaan aan de hand van § 267 van het (Duitse) Strafgesetzbuch (StGB).¹³⁵ Volgens Hofstee wordt in Duitsland een scherp onderscheid gemaakt tussen de *Beweisbestimmung* en de *Beweiseignung*. De *Beweiseignung* ziet op de geschiktheid van het geschrift om tot bewijs te dienen. Met andere woorden: het geschrift – ware het echt – moet naar zijn aard daartoe geschikt zijn. Hofstee stelt dat een dergelijk onderscheid in Nederland door de Hoge Raad niet wordt gemaakt. Hierna zal onder §3.2.2 worden betoogd dat op dat punt een kentering kan worden gezien. Hier beperk ik mij nu tot de wetsgeschiedenis op dat punt: daarin speelt de aard van het geschrift – en daarmee ook de *Beweiseignung* – wel degelijk een rol.

Een eerste aanwijzing voor de rol die aan de aard van het geschrift is toegedicht vormt de volgende passage in de Memorie van Toelichting bij de bewijsbestemming: “Het valse of vervalste stuk moet (...) een onmiddellijke bron van rechten wezen (...)”.¹³⁶ Die bron van rechten kan worden gezien als een vorm van de *Beweiseignung*: als het stuk een *onmiddellijke bron* is van rechten, dan is het (ook) naar zijn aard geschikt om tot bewijs te dienen. Concreter is de opmerking van de Staatscommissie, die stelde dat het zou moeten gaan om geschriften “welke inderdaad bewijsstukken zijn, hetzij zij uit hun aard het karakter van bewijsstuk dragen, hetzij in concreto dat karakter eraan gegeven wordt”.¹³⁷ Weliswaar kan daaruit worden afgeleid dat een geschrift naar zijn aard een bewijsstuk is, maar de mogelijkheid wordt opengelaten dat

¹³² HR 22 juni 1931, NJ 1932, 95; HR 14 mei 1957, NJ 1957, 472.

¹³³ E.J. Hofstee, *Noyon/Langemeijer/Remmelink Strafrecht*, art. 225 Sr, aant. 3.1.

¹³⁴ F.C. Bakker, *Valsheid in geschrift*, Arnhem: Gouda Quint 1985, p. 61. M.i. moet de nadruk worden gelegd op “wellicht”, want ook tegenover de auto-eigenaar kan een factuur wel degelijk bestemd zijn om tot bewijs te dienen, al is het alleen al om aan te tonen dat de daarin genoemde reparaties zijn verricht en welk bedrag op die grond aan het garagebedrijf verschuldigd is.

¹³⁵ E.J. Hofstee, *Noyon/Langemeijer/Remmelink Strafrecht*, art. 225 Sr, aant. 3.1.

¹³⁶ H.J. Smidt, *Geschiedenis van het Wetboek van Strafrecht (deel II)*, tweede druk, Haarlem: H.D. Tjeenk Willink 1891, p. 253 e.v.

¹³⁷ F.C. Bakker, *Valsheid in geschrift*, Arnhem: Gouda Quint 1985, p. 53.

in concreto dat karakter eraan wordt gegeven, hetgeen mijns inziens impliceert dat de inhoud en context van het geschrift daarbij moet worden betrokken. Dat de rechter éérst zou moeten kijken naar de aard van het geschrift, voor de inhoud ervan, blijkt hieruit niet. Zulks kan wellicht wel worden afgeleid uit de derde en laatste aanwijzing voor de rol van de aard van het geschrift uit de wetshistorie. Minister Modderman signaleerde namelijk dat de Staatscommissie het er kennelijk met hem over eens was dat de geschriften “uit hun aard” bewijsstuk moesten zijn.¹³⁸ Het feit dat de minister de grenzen niet zelf wilde trekken, maar aan de rechter over wilde laten “welke geschriften nog wel en welke niet strafbaar vervalst konden worden”, duidt er nadrukkelijk op dat de *Beweiseignung* zeer van belang is geweest: als *bepaalde* geschriften niet strafbaar vervalst kunnen worden, zijn die geschriften immers naar hun aard niet geschikt om tot bewijs te dienen, wat er van de inhoud en context ook zij.¹³⁹

§3.1.2 Jurisprudentie aard en inhoud geschriften

Zoals in de vorige paragraaf al werd aangestipt, stelt Hofstee dat de Hoge Raad geen onderscheid maakt tussen de *Beweiseignung* en de *Beweisbestimmung* – hier vertaald als de aard respectievelijk de inhoud en context van het geschrift.¹⁴⁰ Die stelling is juist voor zover wordt aangenomen dat de Hoge Raad nog (strikt) de leer van de ruime uitleg van de bewijsbestemming hanteert. Wordt echter aangenomen, zoals hier is betoogd, dat sprake is van een overgangsfase, dan bevestigt een strikt(er) onderscheid tussen de *Beweiseignung* en de *Beweisbestimmung* dat de Hoge Raad opschuift naar een engere uitleg van de bewijsbestemming. Zijn de geschriften naar hun aard niet bestemd om tot bewijs te dienen – Bakker noemt dat “absoluut ongeschikte geschriften” – dan valt immers reeds daar definitief het doek, en wordt niet in de tweede akte de inhoud en context opgevoerd.¹⁴¹ Uit het fiscaal bezwaarschrift-arrest van 3 oktober 2017 is bedoeld onderscheid op te maken: een (fiscaal) bezwaarschrift is (per definitie) niet bestemd om tot bewijs te dienen. Daarvoor, in 2004, had de Hoge Raad met het arrest inzake brochures van een beleggingsinstelling al zeer scherp onderscheid gemaakt: hoewel aan de valsheid in geschrift en oplichting hetzelfde feitencomplex ten grondslag lag, volgde voor het eerste feit directe vrijspraak en bleef de veroordeling voor het tweede zonder meer in stand. Dat laat onverlet dat er geschriften zijn die ook in de beschreven fase van verschuiving naar een striktere uitleg van de bewijsbestemming reeds naar hun aard bestemd zijn om tot bewijs te dienen – en dat vermoedelijk ook zullen blijven.

Zo schaarde de Hoge Raad zich in een arrest van 8 april 2014 achter het oordeel van het Hof dat een leningovereenkomst met het opschrift “concept” – en die slechts door één van beide partijen was ondertekend – bestemd is om tot bewijs te dienen.¹⁴² Dat oordeel komt mij juist voor en doet ook geen afbreuk aan het hier ingenomen standpunt dat de Hoge Raad het nauwer neemt met de bewijsbestemming. Immers, ook aan zo’n strikte uitleg zitten grenzen. Wat hier met name van belang is, is dat de Hoge Raad zonder meer, dus los van de inhoud en context, een bewijsbestemming heeft aangenomen. De noot van Reijntjes illustreert het belang van de aard van het geschrift. Reijntjes stelt: “Als de verdachte wat hij neerlegde in de ‘verklaring’ en

¹³⁸ F.C. Bakker, *Valsheid in geschrift*, Arnhem: Gouda Quint 1985, p. 53-54. Zie ook E.J. Hofstee, *Noyon/Langemeijer/Remmelink Strafrecht*, art. 225 Sr, aant. 3.1.

¹³⁹ F.C. Bakker, *Valsheid in geschrift*, Arnhem: Gouda Quint 1985, p. 55.

¹⁴⁰ E.J. Hofstee, *Noyon/Langemeijer/Remmelink Strafrecht*, art. 225 Sr, aant. 3.1.

¹⁴¹ F.C. Bakker, *Valsheid in geschrift*, Arnhem: Gouda Quint 1985, p. 61.

¹⁴² HR 8 april 2014, *NJ* 2014, 473.

in de ‘overeenkomst’ had opgenomen in een brief, (...) was een stuk ontstaan waaraan in het maatschappelijke verkeer geen bewijsbestemming pleegt te worden toegekend — maar zij had die, bijv. door overlegging in een procedure, wel kunnen krijgen.”¹⁴³ Hier worden de *Beweiseignung* en de *Beweisbestimmung* scherp onderscheiden. Een geschrift is naar zijn aard wel óf niet bestemd om tot bewijs te dienen. Valt het geschrift niet in een van die beide categorieën, dan (pas) dienen de inhoud en context ervan te worden beoordeeld.

Een arrest van 21 november 2017 inzake een beweerdelijk van een particulier recherchebureau afkomstig onderzoeksrapport – waaraan de Hoge Raad een bewijsbestemming toekende, onafhankelijk van de in dat rapport voorkomende (taal)fouten – noemt annotator Mevis “op de grens”.¹⁴⁴ A-G Knigge concludeerde tegengesteld aan de Hoge Raad, en schaarde het rapport onder dezelfde categorie als “een brief van een tante”.¹⁴⁵ Uit de door het Hof en Hoge Raad gebezigde motivering kan (inderdaad) worden afgeleid dat een onderzoeksrapport als het onderhavige niet behoort tot de categorie geschriften die naar hun aard per definitie bestemd zijn om tot bewijs te dienen. De Hoge Raad betreft bij zijn oordeel namelijk uitdrukkelijk de specifieke, inhoudelijke en op de context gebaseerde, bewijsoverwegingen van het Hof. Daardoor bleef de zaak, aldus ook Mevis, “aan de ‘goede’ kant”, maar vermoedelijk zou de Hoge Raad een tegengesteld oordeel van het Hof ook hebben geaccepteerd.¹⁴⁶

Uit bovenstaande volgt dat de Hoge Raad in deze overgangsfase naar een nieuwe, strikte leer inzake de bewijsbestemming – zonder het zo te benoemen – drie categorieën geschriften hanteert: naar hun aard geschikt of ongeschikt, of afhankelijk van de inhoud en context (on)geschikt om tot bewijs te dienen. Is het geschrift daartoe geschikt, dan – en alleen dan – dient het nadeelsvereiste in beeld te komen.

§3.2 De legitimiteit van het nadeelsvereiste

In het eerste hoofdstuk werd duidelijk dat de schrapping van het woord “nadeel” uit de delictsomschrijving geen invloed heeft gehad op het belang van (mogelijk) nadeel bij het delict valsheid in geschrift.¹⁴⁷ De wetshistorie op dat punt is zodanig besproken dat een bespreking hier een herhaling van zetten zou zijn. Interessanter is nu de signalering van Reijntjes dat in Duitsland de leer van de *publica fides* “inmiddels algemeen wordt verworpen, en dat het delict valsheid in geschrift naar moderne opvatting vooral strekt om (schade door) bedrog tegen te gaan (...)”.¹⁴⁸ Niet kan worden gezegd dat een koerswijziging bij onze oosterburen rechtstreeks ingrijpt in artikel 225 Sr. Dat het er geheel los van staat, is evenmin waar. Zo legde met name de Duitse rechtsliteratuur de basis voor de *publica fides* als grondslag het delict valsheid in geschrift, welke grondslag later door de Nederlandse wetgever – ten aanzien van artikel 225 Sr. – werd overgenomen.¹⁴⁹ Bakker propageert de *publica fides* als basis van het delict, maar ziet ook de beperking ervan in: “Tegen de leer kan worden ingebracht, dat zij te zeer los staat van de praktijk, waar valse geschriften vrijwel zonder uitzondering worden gebruikt om er beter

¹⁴³ Noot van J.M. Reijntjes bij HR 8 april 2014, *NJ* 2014, 473 (onder 8).

¹⁴⁴ Noot van P.A.M. Mevis bij HR 21 november 2017, *NJ* 2018, 36 (onder 5).

¹⁴⁵ Conclusie A-G Knigge bij HR 21 november 2017, *NJ* 2018, 36 (onder 3.14).

¹⁴⁶ Noot van P.A.M. Mevis bij HR 21 november 2017, *NJ* 2018, 36 (onder 5).

¹⁴⁷ Zie specifiek §1.1.2.

¹⁴⁸ Noot van J.M. Reijntjes bij HR 8 april 2014, *NJ* 2014, 473 (onder 6).

¹⁴⁹ F.C. Bakker, *Valsheid in geschrift*, Arnhem: Gouda Quint 1985, p. 17 e.v.

van te worden.”¹⁵⁰ Een en ander geeft aan dat het benadelingsvereiste niet onderdoet voor de andere pijler onder artikel 225, eerste lid, Sr. – de *publica fides*. Hier wordt betoogd dat beide in samenhang moeten worden gezien, in die zin dat indien het geschrift bestemd is om tot bewijs te dienen – naar aard of naar inhoud en context – het (mogelijke) nadeel dat daarmee teweeg is of kan worden gebracht moet worden beoordeeld. Hierna wordt gezien hoe de rechtspraak daarvan blijkt geeft.

§3.2.1 Hoe de rechtspraak (het vereiste van) nadeel benadert

Ondanks het feit dat recente jurisprudentie van de Hoge Raad vrijwel steeds ziet op een vervolging en veroordeling van valsheid in geschrift in combinatie met een feit waarin (vermogensrechtelijke) benadeling ligt besloten – zoals verduistering en oplichting – blijkt zelden met zoveel woorden dat de veroordeling voor het benadelingsfeit een constitutief vereiste is (geweest) voor de bewezenverklaring van valsheid in geschrift.¹⁵¹ Het verband tussen het valsheidsdelict en het benadelingsfeit is derhalve tegelijkertijd zowel evident als niet aantoonbaar. Dat het verband – in de zin van het constitutief vereiste – niet kan worden vastgesteld, zegt echter geenszins dat het er niet is: de evidente samenhang tussen beide feitsoorten suggereert in feite het tegendeel. Met de bespreking van de volgende twee zaken wordt getracht de invloed van (vermogensrechtelijke) benadeling op de veroordeling wegens een valsheidsdelict duidelijker te maken.

Met als doel het aantonen van de slechte beveiliging van Schiphol-Oost verschaftte SBS-journalist Alberto Stegeman zich middels een vervalste KLM-pas toegang tot het terrein van de luchthaven, waar ook het regeringsvliegtuig stond.¹⁵² In deze langslappende procedure werd Stegeman – kort gezegd op grond van een beroep op artikel 10 van het Europees Verdrag van de Rechten van de Mens en de fundamentele vrijheden (EVRM) – ontslagen van rechtsvervolging wegens het zich onbevoegdlijk bevinden op het luchthaventerrein en – aanvankelijk – ook wegens (het medeplegen van) valsheid in geschrift. In een (eerder) cassatiearrest werd het laatste ontslag ongedaan gemaakt en volgde voor dat feit uiteindelijk een veroordeling door het Hof, waartegen het hier besproken cassatieberoep werd ingesteld.¹⁵³ In deze hele zaak speelt de factor nadeel geen rol, behoudens in het verband van het beroep op artikel 10 EVRM.¹⁵⁴ Interessant is de – in cassatie overeind gebleven – overweging van het Hof dienaangaande: “Het hof is van oordeel dat op grond van het dossier en het onderzoek ter terechtzitting niet is gebleken dat door het bewezenverklaarde feit daadwerkelijk nadeel is ontstaan, anders dan dat het door artikel 225 van het Wetboek van Strafrecht beschermd rechtsbelang in het onderhavige geval is geschonden.”¹⁵⁵ Nu is de vraag op welk rechtsbelang van artikel 225 Sr. het Hof hier het oog heeft gehad. Dat moet welhaast (uitsluitend) de *publica fides* zijn geweest. Of heeft het Hof óók oog gehad voor de mogelijkheid van nadeel, terwijl van daadwerkelijk nadeel geen sprake is, waardoor de toets met betrekking tot artikel 10 EVRM

¹⁵⁰ F.C. Bakker, *Valsheid in geschrift*, Arnhem: Gouda Quint 1985, p. 19.

¹⁵¹ Zie bijvoorbeeld HR 27 maart 2018, *NJ* 2018, 257; HR 2 maart 2021, ECLI:NL:HR:2021:308; HR 16 maart 2021, ECLI:NL:HR:2021:377.

¹⁵² Arrest (na een eerder verwijzingsarrest): HR 13 oktober 2015, *NJ* 2016, 469. De naam van de journalist wordt hier vanwege de uitgebreide media-aandacht voor de zaak voluit geschreven.

¹⁵³ Zie HR 26 maart 2013, ECLI:NL:HR:2013:BY3752 en Gerechtshof Den Haag 4 maart 2014, ECLI:NL:GHDHA:2014:620.

¹⁵⁴ Zie ook Gerechtshof Amsterdam 28 april 2011, ECLI:NL:GHAMS:2011:BQ2981.

¹⁵⁵ Gerechtshof Den Haag 4 maart 2014, ECLI:NL:GHDHA:2014:620.

op dit punt anders uitpakt dan die voor valsheid in geschrift? Het is spijtig dat door de verdediging in cassatie uitsluitend is ingezet op ontslag van rechtsvervolging op grond van – kort gezegd – artikel 10 EVRM, en dat de omstandigheid dat het Hof mogelijk niet de door artikel 225 Sr. beschermde rechtsbelangen heeft beoordeeld – terwijl géén (daadwerkelijk) nadeel is vastgesteld – in cassatie geen rol heeft gespeeld.¹⁵⁶ Ik meen dat het Hof zijn oordeel op het punt van de door artikel 225 Sr. beschermde rechtsbelangen onvoldoende heeft gemotiveerd. Dat op dat punt dan vrijspraak zou volgen, is evenwel geen uitgemaakte zaak. Zo kan de omstandigheid dat Stegeman zich dankzij het valse geschrift onbevoegd op het Schipholterrein bevond dienen als het hiervoor bedoelde constitutief vereiste, terwijl uit dat feit ook nadeel – bijvoorbeeld gevaar voor het vliegverkeer en/of personen – voortvloeit.

Het tweede hier te bespreken arrest is een vreemde eend in de bijt, in die zin dat hier niet een veroordeling wegens artikel 225 Sr. aan de orde is. In deze zaak, waarin de Hoge Raad op 26 november 2019 arrest wees, staat het bestanddeel “enig nadeel” van artikel 231b Sr. inzake misbruik van identificerende persoonsgegevens centraal.¹⁵⁷ Terwijl dit bestanddeel uit artikel 225 Sr. is geschrapt – enerzijds vanwege de ruime uitleg ervan en anderzijds omdat benadeling reeds in het artikel besloten zou liggen, in het bijzonder in de bewijsbestemming – is benadeling in artikel 231b Sr. expliciet opgenomen.¹⁵⁸ Het Hof had de verdachte, die bij een controle door de marechaussee een verblijfsvergunning op naam van een andere Congolees had getoond, veroordeeld wegens het maken van misbruik van die verblijfsvergunning.¹⁵⁹ De Hoge Raad casseerde, stellende dat “enig nadeel” beperkt moet worden uitgelegd, en wel zo beperkt dat uitsluitend het mogelijke nadeel van degene wiens persoonsgegevens zijn misbruikt telt.¹⁶⁰ A-G Keulen concludeerde eveneens tot een beperkte uitleg, en stelde: “Ik neem daarbij ook in overweging dat niet eenvoudig te overzien is welke gedragingen bij een ruime uitleg (...) allemaal door de strafbaarstelling worden bestreken.”¹⁶¹ Laat dát nou net het vraagstuk zijn waar de rechtspraak ten aanzien van artikel 225 Sr. al decennialang mee worstelt.

§3.3 Ook de wetssystematiek en de rechtszekerheid nopen tot een striktere uitleg van de bewijsbestemming

Het voorgaande overziend staat de ruim uitgelegde en tegelijkertijd wat wazige factor benadeling in de weg aan een scherpe grens tussen geschriften die wel en die niet bestemd zijn om tot bewijs te dienen, waardoor vrijwel steeds wordt teruggevallen op de – ook door de wetgever aanvankelijk met name beoogde – *publica fides*. Interessant in dat verband is dat Bakker de stelling verdedigde dat “[d]e thans aanvaarde ruime interpretatie van het begrip ‘dat

¹⁵⁶ Vermeld moet worden dat (in oude arresten) door de Hoge Raad wel eens is geoordeeld dat nadeel en *publica fides* zodanig met elkaar zijn verweven dat het nadeel in feite reeds voortvloeit uit de schending van het maatschappelijk vertrouwen. Zie o.m. HR 14 oktober 1940, *NJ* 1941, 42 (met het belemmeren van een politieonderzoek wordt nadeel toegebracht aan het belang van de gemeenschap); HR 29 maart 1943, *NJ* 1943, 371 (de aantasting van het maatschappelijk vertrouwen in de stand van de notarissen is nadeel) en HR 13 juni 1978, *NJ* 1979, 40 (verminderd financieel vertrouwen van de bank in een vennootschap is nadeel). Niettemin mag niet uit het oog worden verloren dat met de *publica fides* bij artikel 225 Sr. wordt bedoeld: het maatschappelijk vertrouwen *in het kwestieuze geschrift* – en dus niet (per definitie) op andere fronten. De vergelijking gaat derhalve niet helemaal of niet per definitie op.

¹⁵⁷ HR 26 november 2019, *NJ* 2020, 53.

¹⁵⁸ Conclusie A-G Keulen 27 augustus 2018, ECLI:NL:PHR:2019:837 (onder 20-22).

¹⁵⁹ Noot J.M. Reijntjes bij HR 26 november 2019, *NJ* 2020, 53 (onder 1).

¹⁶⁰ HR 26 november 2019, *NJ* 2020, 53 (r.o. 2.4.1 e.v.).

¹⁶¹ Conclusie A-G Keulen 27 augustus 2018, ECLI:NL:PHR:2019:837 (onder 20).

bestemd is om tot bewijs van enig feit te dienen' in art. 225 lid 1 Sr. [op gespannen voet staat] met de systematiek van de titels XII en XXV van het tweede boek van het Wetboek van Strafrecht".¹⁶² Artikel 225 Sr. is meestal, aldus Bakker, naast de speciale strafbepaling van toepassing, maar er wordt – vanwege de ruime uitleg ervan – bij de vervolging gekozen voor artikel 225 Sr.¹⁶³ Dat acht Bakker gelet op de wetssystematiek bedenkelijk.¹⁶⁴ Hofstee ziet de plaatsing van artikelen waarbij de bevoordeling van zichzelf of een ander vereist is – zoals het geval is bij de artikelen 227a, 227b en 232 Sr. – als een symptoom van verzwakking van titel XII.¹⁶⁵ Een dergelijke voorwaarde leidt volgens Hofstee tot een vervaging tussen valsheid en bedrog.¹⁶⁶ Het komt mij voor dat Hofstee – die tot de “rekkelijken” behoort – daarmee onbedoeld bevestigt dat Hoge Raad en wetgever op dezelfde lijn zitten.¹⁶⁷ Immers, de introductie van artikelen in titel XII die bevoordeling van zichzelf en/of benadeling van de ander vereisen, sluit aan bij de hiervoor geconstateerde beweging van de Hoge Raad naar een strikte(re) uitleg van de bewijsbestemming. Het is nu zaak dat de Hoge Raad het nadeelsvereiste, dat nu is verzonken in de bewijsbestemming, zijn glans teruggeeft om zodoende merkbaar aan te sluiten bij de door de wetgever gevaren koers.

Met betrekking tot de rechtszekerheid, zoals gewaarborgd in artikel 1, eerste lid, Sr. en artikel 7, eerste lid, EVRM, zijn ten aanzien van artikel 225 Sr. twee belangrijke knelpunten aan te wijzen. De wetgever heeft aan de rechter willen overlaten “welke geschriften nog wel en welke niet strafbaar vervalst [kunnen] worden”.¹⁶⁸ Rechtszekerheid moet aldus worden gehaald uit jurisprudentie, maar hoe zit het als de rechtspraak consequent zo ruim is dat nagenoeg elk geschrift bestemd is om tot bewijs te dienen: moet eenieder die een onwaarheid aan een geschrift – let ook op de ruime uitleg van dat begrip – toevertrouwt, rekening houden met een veroordeling ter zake van valsheid in geschrift? Met andere woorden: een (zeer) ruime uitleg van de bewijsbestemming geeft weliswaar rechtszekerheid, maar wat is die zekerheid waard als élk geschrift bestemd is om tot bewijs te dienen? Het is dan ook verheugend dat de Hoge Raad inmiddels al diverse keren korte metten heeft gemaakt met een ruime uitleg, maar het is met het oog op diezelfde rechtszekerheid wel zaak die lijn strikt door te voeren – juist vanwege de vrijheid die de wetgever de rechter dienaangaande heeft gegeven. Een tweede knelpunt heeft betrekking op de introductie door de wetgever van artikelen in titel XII waarbij – anders dan in artikel 225 Sr. – onder meer de mogelijkheid van nadeel, het oogmerk van bevoordeling of het oogmerk van misleiding door de aanklager (als bestanddeel) bewezen moet worden. Bakker signaleerde als gesteld reeds dat een vervolging op grond van artikel 225 Sr. vaak de voorkeur heeft: “Het bewijs is daarvan vaak makkelijker te leveren, het is een ‘zwaarder’ artikel (...) en het biedt door de straf die maximaal op overtreding [van artikel 225 Sr.] is gesteld meer mogelijkheden ten aanzien van dwangmiddelen (...) dan de verschillende bijzondere bepalingen.”¹⁶⁹ Het lijkt mij moeilijk te rijmen met de rechtszekerheid enerzijds dat

¹⁶² F.C. Bakker, *Valsheid in geschrift*, Arnhem: Gouda Quint 1985, inlegvel houdende de stellingen.

¹⁶³ F.C. Bakker, *Valsheid in geschrift*, Arnhem: Gouda Quint 1985, p. 183-184.

¹⁶⁴ F.C. Bakker, *Valsheid in geschrift*, Arnhem: Gouda Quint 1985, p. 184. Zie verder uitgebreid F.C. Bakker, *Valsheid in geschrift*, Arnhem: Gouda Quint 1985, p. 165-175, waarbij de hiervoor besproken discrepantie aangaande “enig nadeel” - HR 26 november 2019, NJ 2020, 53 – in vergelijkbare zin aan bod komt.

¹⁶⁵ E.J. Hofstee, *Noyon/Langemeijer/Remmelink Strafrecht*, titel XII Sr, aant. 4.

¹⁶⁶ E.J. Hofstee, *Noyon/Langemeijer/Remmelink Strafrecht*, titel XII Sr, aant. 4.

¹⁶⁷ Zie §2.2.2 en de noot van J.M. Reijntjes bij HR 1 december 2017, NJ 2018, 271 (onder 2).

¹⁶⁸ F.C. Bakker, *Valsheid in geschrift*, Arnhem: Gouda Quint 1985, p. 55.

¹⁶⁹ F.C. Bakker, *Valsheid in geschrift*, Arnhem: Gouda Quint 1985, p. 184.

de verschillende artikelen aan hetzelfde feit (deels) verschillende eisen stellen en bedreigen met ongelijke strafmaxima, en anderzijds dat de aanklager vrijelijk kan kiezen op grond van welk artikel het feit wordt vervolgd. Nu de wetgever de specifieke bepalingen in de loop der tijd bewust in titel XII Sr. heeft opgenomen, kan gevoeglijk worden geconcludeerd dat (de toepassing van) artikel 225 Sr. toe is aan een herijking – ook zo gezien is de Hoge Raad met een striktere benadering de juiste weg ingeslagen. Die strikte lijn moet ook worden gevolgd indien een specifieke bepaling uit titel XII Sr. voorhanden is en er niettemin wordt gekozen voor een vervolging op grond van artikel 225 Sr.

Conclusie

De bewijsbestemmingseis is het belangrijkste en meest bediscussieerde bestanddeel van artikel 225, eerste lid, Sr. Sinds de woordelijke schrapping van het nadeelsvereiste uit de wettekst in 1992 ligt dit vereiste besloten in de bewijsbestemmingseis, waarmee de bewijsbestemming in belang zou moeten zijn toegenomen. Niettemin heeft de *publica fides* – naast het nadeelsvereiste de andere pijler onder het delict valsheid in geschrift – en de daarmee samenhangende ruime uitleg van de bewijsbestemming het belang van “enig nadeel” gemarginaliseerd. De ruime uitleg wordt door de Hoge Raad sinds een in 1957 gewezen arrest consequent toegepast, maar het was Bakker die eerst in 1985 expliciet gewag maakte van een “nieuwe leer”. Dat eerst toen de ruime leer kon worden benoemd is een direct gevolg van de vage bewoordingen die de Hoge Raad destijds hanteerde: “geschriften waaraan in het maatschappelijk verkeer betekenis voor het bewijs van enig feit pleegt te worden toegekend”. De gedachte achter die woorden of de betekenis ervan gaf de Hoge Raad niet, waardoor hij werd gedwongen om voor tientallen geschriften de bewijsbestemming ruim uit te leggen en zodoende het bestaan van een ruime leer te bevestigen – of beter: überhaupt kenbaar te maken. Deze casuïstiek maakt het nu lastig om een verandering in de huidige ruime leer van de uitleg van de bewijsbestemming vast te stellen indien de Hoge Raad zich daar niet in duidelijke bewoordingen over uitlaat.

“Dit hier is een geschrift dat bestemd is om tot bewijs te dienen”, luidde de conclusie van een drietal hooggeleerde juristen toen zij zich moesten uitlaten over achtereenvolgens de bewijsbestemming van een brochure dan wel prospectus van een beleggingsinstelling, een brief aan de IND en een fiscaal bezwaarschrift. Andere juristen – rechters – hadden die conclusie telkens al op voorhand met instemming ontvangen. “Dit hier is geen geschrift dat bestemd is om tot bewijs te dienen”, oordeelde de Hoge Raad echter in deze drie zaken. Anders dan bij het schilderij van René Magritte kon niemand vermoeden dat zij niet het door de Hoge Raad bedoelde antwoord gaven. Dat mag de Hoge Raad zich aanrekenen: zijn antwoord kwam telkens zo onverwacht, dat de vraag zich opdringt of ter zake van de invulling van de bewijsbestemming een andere koers wordt gevaren.

Dat met deze drie zaken, waarin aan drie verschillende geschriften de bewijsbestemming werd ontzegd, sinds 2004 een nieuwe leer zich aandient kan, net als in 1957, bij gebreke van daarop wijzende bewoordingen, niet met zekerheid worden geconcludeerd. Dat laat onverlet dat het oordeel in de drie in dit onderzoek besproken zaken in concreto zodanig expliciet en dissident was, dat deze arresten – met name in samenhang gezien – een sterke aanwijzing vormen dat op het punt van de invulling van de bewijsbestemmingsnorm een transformatieproces – naar een striktere uitleg van de bewijsbestemming – gaande is. In de eerste zaak werd een geschrift met de titel “prospectus” door de Hoge Raad geobjectiveerd vastgesteld als “brochure”, welke niet bestemd was om tot bewijs te dienen, terwijl met diezelfde brochure wél beleggers (bewezen) werden misleid c.q. opgelicht. Na lang procederen bleek, in de tweede zaak, een valselijk opgemaakte brief, beweerdelijk afkomstig van een belastingadvieskantoor, gericht aan de IND niet bestemd tot bewijs van enig feit. De laatste besproken zaak maakt duidelijk dat ook een fiscaal bezwaarschrift een bewijsbestemming ontbeert: de Hoge Raad sprak de verachte direct zelf vrij. Een zodanig expliciete, concrete en onverwachte strikte interpretatie is tussen 1957 en 2004 niet gesignaleerd.

Het zo expliciete en onverwachte (casuïstische) oordeel in de besproken zaken staat in schril contrast met de nevelen waarin de gedachtegang van de Hoge Raad is gehuld. Is met deze arresten een nieuwe leer geïntroduceerd? Is sprake van een aanscherping van de gecontinueerde ruime leer? Of gaat het hier om incidenten die vanwege de casuïstiek niet kunnen worden veralgemeniseerd? Hoe het antwoord op deze vragen ook luidt, de Hoge Raad had er goed aan gedaan zich niet enkel in het concrete geval expliciet uit te laten, maar ook in meer algemene zin. Daartoe vormde de fiscaal bezwaarschrift-casus de perfecte gelegenheid. Geheel in lijn met de casuïstische rechtspraak van de voorbije decennia oordeelde de Hoge Raad echter, in stijl: “Aan een tegen een belastingaanslag gericht bezwaarschrift als zodanig, voor zover dat bezwaarschrift ertoe strekt het bedrag van de aanslag tot een bepaald bedrag te verminderen, pleegt in het maatschappelijk verkeer niet een zodanige betekenis voor het bewijs van de inhoud ervan te worden toegekend dat daaraan een bewijsbestemming in de zin van art. 225 Sr. toekomt.”

Ondanks, of wellicht zelfs dankzij, de casuïstiek van de drie besproken arresten wordt wel een inkijkje gegeven in hoe een nieuwe – striktere – leer vorm zou kunnen krijgen. Als een nieuwe leer aan deze drie arresten wordt opgehangen, is de conclusie dat de rechter bij de beoordeling van de bewijsbestemming van een geschrift als volgt te werk dient te gaan. In de eerste plaats moet worden geoordeeld of het geschrift naar zijn aard bestemd is om tot bewijs te dienen. Brochures van een beleggingsinstelling en fiscale bezwaarschriften zijn dat bijvoorbeeld niet, een aangiftebiljet een rijbewijs zijn dat wel. Sommige geschriften vallen in een tussencategorie: geen “ja” of “nee”, maar “dat hangt ervan af”. Alleen dan worden de inhoud en context van het geschrift beoordeeld. Een brief aan een advocatenkantoor kan dan wel bestemd zijn tot bewijs, maar een brief aan de IND mogelijk niet. Is het geschrift naar zijn aard of – zo nodig – gelet op de inhoud en context bestemd om tot bewijs te dienen, dan alleen komt het nadeelsvereiste, dat inmiddels ligt besloten in de bewijsbestemming, in beeld. Aldus krijgt een striktere en meer eensluidende leer vorm, die als voordeel heeft dat als bepaalde categorieën geschriften naar hun aard eenmaal zijn uitgesloten om tot bewijs te dienen – brochures, bezwaarschriften – niet andermaal – óók in volstrekt andere zaken – door de rechter behoeven te worden beoordeeld.

Anders dan de decennialange consequent ruime uitleg door de Hoge Raad staat aan deze strikte en eensluidende leer niets wezenlijks in de weg. Impliciet is het in Duitsland gemaakte onderscheid tussen de *Beweisbestimmung* en de *Beweiseignung* ook door de Nederlandse wetgever én door de Hoge Raad in recente rechtspraak gemaakt, waardoor de geschiktheid van het geschrift – de aard ervan – leidend is voor de bewijsbestemming, boven inhoud en context. In dit verband zijn ook enkele ogenschijnlijk dissidente arresten besproken, die nader beschouwd een bevestiging dan wel invulling van de striktere norm zijn, althans volgt uit deze arresten dat sprake is van een (graduele) overgang naar een nieuwe, striktere leer.

Het nadeelsvereiste is – als het geschrift *an sich* geschikt is om tot bewijs te dienen – onmisbaar. Dat blijkt ten eerste uit het feit dat in het Duitse recht de *publica fides* als grondslag wordt verworpen: naar moderne opvatting strekt het artikel (in Duitsland) ertoe schade door bedrog tegen te gaan. Ten tweede wordt door (aanvankelijke) voorstanders van de leer van de *publica fides*, zoals Bakker, erkend dat die leer te zeer losstaat van de praktijk. In de derde plaats noopt de wetssystematiek tot toepassing van het nadeelsvereiste, hetgeen in het bijzonder blijkt uit de introductie van een aantal artikelen in titel XII Sr. die bevoordeling van zichzelf

en/of benadeling van de ander vereisen: daar kan artikel 225 Sr. niet los van worden gezien. Tot slot vereist ook de rechtszekerheid een belanghebbend nadeelsvereiste: het mag de aanklager niet vrijstaan te kiezen voor de “*catch-all*”-bepaling artikel 225 Sr. omdat deze minder strenge eisen stelt dan specifieke valsheidsbepalingen, en dus makkelijker bewijsbaar is.

De slotsom is als volgt. Er kan niet met zekerheid worden gezegd dat de ruime uitleg die achteraf gezien sinds 1957 wordt toegepast sinds 2004 wordt verlaten, maar de drie besproken arresten vormen wel een sterke aanwijzing dat de Hoge Raad de bewijsbestemming thans strikter benadert. Het verdient aanbeveling dat hij dit specifiek benoemt. Door de nadruk te leggen op de aard boven de inhoud en context van het geschrift enerzijds en op het nadeelsvereiste boven de *publica fides* anderzijds kan een koerswijziging die leidt tot een strikte en eensluidende, minder casuïstische, benadering stevig worden gefundeerd.

Geraadpleegde jurisprudentie en literatuur

Geraadpleegde en aangehaalde jurisprudentie

Hoge Raad

HR 23 mei 1921, ECLI:NL:HR:1921:186.
HR 12 november 1928, *NJ* 1929, 480.
HR 22 juni 1931, *NJ* 1932, 95.
HR 14 oktober 1940, *NJ* 1941, 42.
HR 29 maart 1943, *NJ* 1943, 371.
HR 29 april 1958, *NJ* 1959, 56.
HR 6 september 1977, *NJ* 1978, 500.
HR 13 juni 1978, *NJ* 1979, 40.
HR 10 januari 1984, *NJ* 1984, 406.
HR 21 februari 1984, *DD* 84.283.
HR 29 mei 1984, *NJ* 1985, 6.
HR 4 november 1986, *NJ* 1987, 363.
HR 16 december 1986, *NJ* 1987/322.
HR 2 november 1993, *NJ* 1994, 180.
HR 21 april 1998, *NJ* 1998, 781.
HR 18 mei 1999, *NJ* 1999, 577.
HR 25 februari 2003, ECLI:NL:HR:2003:AF3326.
HR 20 april 2004, *NJ* 2004, 681.
HR 30 mei 2006, *NJ* 2006, 317.
HR 29 augustus 2006, ECLI:NL:HR:2006:AX6423.
HR 19 september 2006, *NJ* 2006, 523.
HR 13 januari 2009, *NJ* 2009, 56.
HR 15 juni 2010, ECLI:NL:HR:2010:BL7695.
HR 14 juni 2011, ECLI:NL:HR:2011:BQ3214.
HR 31 januari 2012, *NJ* 2012, 536.
HR 12 maart 2013, *NJ* 2013, 437.
HR 26 maart 2013, ECLI:NL:HR:2013:BY375.
HR 8 april 2014, *NJ* 2014, 473.
HR 13 oktober 2015, *NJ* 2016, 469.
HR 14 juni 2016, ECLI:NL:HR:2016:1174.
HR 26 juni 2016, *NJ* 2016, 402.
HR 3 oktober 2017, *NJ* 2018, 270.
HR 21 november 2017, *NJ* 2018, 36.
HR 1 december 2017, *NJ* 2018, 271.
HR 27 maart 2018, *NJ* 2018, 257.
HR 26 november 2019, *NJ* 2020, 53.
HR 6 oktober 2020, ECLI:NL:HR:2020:1504.
HR 2 maart 2021, ECLI:NL:HR:2021:308.
HR 16 maart 2021, ECLI:NL:HR:2021:377.

Gerechtshoven

Gerechtshof Amsterdam 28 april 2011, ECLI:NL:GHAMS:2011:BQ2981.

Gerechtshof Den Haag 4 maart 2014, ECLI:NL:GHDHA:2014:620.

Specifiek geraadpleegde en aangehaalde conclusies Parket Hoge Raad

PHR 20 april 2004, ECLI:NL:PHR:2004:AN9379.

PHR 23 september 2008, ECLI:NL:PHR:2009:BF3286.

PHR 14 juni 2011, ECLI:NL:PHR:2011:BQ3214.

PHR 26 april 2016, ECLI:NL:PHR:2016:544.

PHR 6 juni 2017, ECLI:NL:PHR:2017:796.

PHR 27 augustus 2018, ECLI:NL:PHR:2019:837.

Geraadpleegde en aangehaalde literatuur

M.F. Attinger e.a./P.A.M. Mevis e.a., *Handboek Strafzaken*, Deventer: Wolters Kluwer (online, continu bijgewerkt).

F.C. Bakker, *Valsheid in geschrift*, Arnhem: Gouda Quint 1985.

J.M. van Bemmelen en W.F.C. van Hattum, *Hand- en leerboek van het Nederlandse strafrecht. Deel II, bijzondere delicten*, Arnhem: Gouda Quint 1954.

G.J.M.E. de Bont, 'Het pleitbaar standpunt als bijzondere strafuitsluitingsgrond?', *Strafblad* 2020, afl. 4.

E.J. Hofstee in: J.W. Fokkens, E.J. Hofstee & A.J.M. Machielse (red.), *Wetboek van Strafrecht - Noyon, Langemeijer, Remmelink*, Deventer: Wolters Kluwer (online, continu bijgewerkt).

M.M. Kors, 'Moet het pleitbare standpunt ook een rol krijgen buiten het belastingrecht?', *NJB* 2018/1879.

J.R. Reijntjes, 'Derdenwerking van een vals geschrift', in: *Naar eer en geweten, liber amicorum J. Remmelink*, Arnhem: Gouda Quint 1987.

H.J.B. Sackers, 'De recidiverende bamischoteldief en andere valsspelers', in: J.P. Balkema e.a., red., *Praktisch en Veelzijdig. Liber amicorum Paul Vegter*, Deventer: Wolters Kluwer 2019.

H.J. Smidt, *Geschiedenis van het Wetboek van Strafrecht (deel II)*, tweede druk, Haarlem: H.D. Tjeenk Willink 1891.

J.M. Verheul, *T&C Strafrecht*, Commentaar op artikel 225 Sr., Deventer: Wolters Kluwer (online, continu bijgewerkt).

Geraadpleegde en aangehaalde parlementaire stukken

Kamerstukken I 1991-1992, 21 186, nr. 60b.

Kamerstukken II 1991-1992, 21 186, nr. 8.